

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Jednopredmetni diplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Antonija Grozdanović

Pravopisna norma u *Hrvatskom listu*

Diplomski rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Jadranka Mlikota

Osijek, 2018.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Jednopredmetni diplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Antonija Grozdanović

Pravopisna norma u *Hrvatskom listu*

Diplomski rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filologija, grana kroatistika

Osijek, 2018.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. JEZIK I JEZIČNA POLITIKA U DOBA NDH	2
2.1. Pravopisni priručnici u NDH	5
3. NOVINE I ČASOPISI U NDH	8
3.1. <i>Hrvatski list</i>	14
4. PRAVOPIŠNA NORMA U HRVATSKOM LISTU	16
4.1. Glasovi i glasovni skupovi	16
4.1.1. Glasovne skupine <i>ie – je – ije</i>	16
4.1.2. Pretvorba <i>l</i> u <i>o</i>	18
4.2. Suglasnički skupovi i korijensko pisanje	18
4.3. Velika i mala slova	20
4.3.1. Vlastita jednočlana imena	21
4.3.2. Dvočlana i višečlana imena	23
4.4. Tuđice	24
4.4.1. Tuđice iz živih jezika	25
4.4.2. Vlastita imena iz tuđih jezika	26
4.4.3. Tuđice iz klasičnih jezika	27
4.5. Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi	28
4.5.1. Pisanje imenica	28
4.5.2. Pisanje pridjeva	29
4.5.3. Pisanje zamjenica	30
4.5.4. Pisanje brojeva	30
4.5.5. Pisanje priloga	31
4.5.6. Pisanje prijedloga	32
4.5.7. Pisanje veznika	33
4.6. Pismeni znakovi	33
4.6.1. Spojnica kao pravopisni znak	34
4.6.2. Crtica kao pravopisni znak	35
4.7. Kratice	36
5. ZAKLJUČAK	38
6. LITERATURA	40
7. IZVORI	41
8. PRILOZI	42

Sažetak

U ovom radu opisana je pravopisna norma u novinama *Hrvatski list*. Na početku se sustavno opisuje jezik i jezična politika u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske s posebnim osvrtom na onodobne novine i časopise. Donosi se i pregled pravopisne norme od stvaranja Nezavisne Države Hrvatske do njezina kraja. Drugi je dio rada istraživački, a cilj je utvrditi obilježja publicističkog stila na građi *Hrvatskog lista* iz 1944. u odnosu na pravopisnu normu propisanu u *Hrvatskom pravopisu* autora Franje Cipre i Adolfa Bratoljuba Klaića.

Ključne riječi: *Hrvatski list*, jezik i jezična politika u NDH, pravopisni priručnici u NDH, *Hrvatski pravopis*, publicistički stil

1. UVOD

Rad naslovljen *Pravopisna norma u Hrvatskom listu* podijeljen je na dva dijela. U prvom se dijelu najprije opisuje nastanak Nezavisne Države Hrvatske¹ te jezična politika tog vremena. Potom se opisuju pravopisni priručnici za vrijeme NDH te novine i časopisi koji su podržavali politiku NDH. Između ostalog, navodi se tko je bio zadužen za nadgledanje cjelokupnog tiska te što se u novinama i časopisima moralo pisati kako bi se zadovoljilo ondašnju vlast.

U drugom dijelu rada utvrđivat će se obilježja publicističkog stila na građi *Hrvatskog lista* iz 1944. na 116 stranica, i to u odnosu na pravopisnu normu kakva je propisana u *Hrvatskom pravopisu* autora Franje Cipre i Adolfa Bratoljuba Klaića. Prvo se opisuju glasovi i glasovni skupovi te suglasnički skupovi i korijensko pisanje. Nadalje, bit će opisana pravila za pisanje velikog i malog slova te pravila za pisanje tuđica. Rastavljeno i sastavljeno pisanje riječi podijeljeno je u niz potpoglavlja te se u svakom opisuju pravila za pisanje pojedinih vrsta riječi. Od pismenih znakova bit će izdvojene spojnica i crtica. Na kraju će se usporediti bilježenje kratica. Cilj je rada utvrditi obilježja publicističkog stila, a u odnosu na pravopisnu normu propisanu u navedenom pravopisnom priručniku Cipre i Klaića.

¹ Dalje u radu navodit će se: NDH.

2. JEZIK I JEZIČNA POLITIKA U DOBA NDH

Nakon puča generala Dušana Simovića 27. ožujka 1941. i smjene vlade Dragiša Cvetkovića koja je potpisala Trojni sporazum,² Hitler se odlučuje za vojno zauzimanje Jugoslavije. Naime, puč u Jugoslaviji protumačio je kao otklon od proosovinske politike (Labus, 2011: 27). Računao je na Antu Pavelića koji je već imao afiniteta prema ekspanzionističkoj politici, odnosno širenju hrvatskog teritorija na Balkanu i osnivanju samostalne i neovisne Hrvatske koja ne bi bila ni pod kakvim srpskim utjecajem. Dana 6. travnja 1941. započeo je njemački napad na Jugoslaviju i Grčku čime je Jugoslavija demarkacijskom crtom podijeljena između Njemačke i Italije dok je na teritoriju Hrvatske i BiH, voljom Njemačke i Italije, stvorena NDH. Stvorena je 10. travnja kad njemačke trupe ulaze u Zagreb, a vođa nacionalističkog pokreta Slavko Kvaternik to objavljuje putem radija; to je i početak propagandne politike putem medija kojim su se ustaše cijelo vrijeme služile. Shvatili su da putem medija mogu utjecati na društveni i kulturni život (posebice na jezik), ali tim putem i lako nametnuti svoju politiku velikom broju ljudi jer svi svakodnevno prate medije i poistovjećuju se s onim što čuju ili vide.

Mnogi se slažu da je NDH stvorena voljom Njemačke i Italije te da je vođena njihovom zločinačkom politikom, međutim Trpimir Macan navodi i drugo gledište prema kojem su se ustaše upravljale načelom stvaranja države, a ne načelima fašizma i nacionalsocijalizma kako se to uobičajeno i navodi. Riječ je o državi koju je stvorio hrvatski narod ubacivši se u događaje 1941., a u borbi za tu državu valjalo je iskoristiti baš svaku priliku. Tako je s hrvatskog gledišta NDH logična tvorevina dok je s osovinskog slučajna tvorevina II. svjetskog rata (Macan, 1998: 107).

Trpimir Macan to ovako opisuje:

„Načela su elektička, državotvorna, utemeljena u povijesnom hrvatskom pravu, protujugoslavenska, protupartikularistička, nacionalsocijalistička (u obrambenom smislu pojma), gospodarski i socijalno anakronistička (osim u radničkom pitanju i u odnosu na prirodna bogatstva), u vjerskom pogledu liberalno ravnodušna, revolucionarna i nipošto fašistička. NDH je, dakle, bila država, a ustaški režim u cijelosti nije bio zločinački“ (Macan, 1998: 108, 109).

² 27. rujna 1940. u Berlinu *Trojni pakt ili Trojni sporazum* potpisale su Njemačka, Italija i Japan, a njime su potvrdile svoj zahtjev za vodećim položajem pri uspostavljanju novog svjetskog poretka. Obećale su si međusobnu pomoć, a pakt je bio uperen protiv SAD-a, odnosno da bi ih zastrašio i što dulje odvrćao od stupanja u rat (Bleiche, Jochen i dr., 2005: 671).

Sile Osovine koristile su, naravno, svakog od koga su mogle imati koristi u svojoj borbi pa se na tom udaru našla i NDH. U želji da stvori neovisnu Hrvatsku, Pavelić se morao priključiti državama koje su mu nudile svoje okrilje, ali, naravno, u zamjenu za poslušnost. Zato je NDH morala prihvatiti sva načela fašizma i nacizma.

Hrvati su oduvijek bili po vodstvom drugih naroda te su samim time imali i nametnutu kulturu i jezik. Uvijek su se nastojali boriti protiv nametanja tuđe volje pa upravo iz tog razloga hrvatski jezični purizam ima dugu tradiciju. Nakon proglašenja NDH posebna se važnost pridavala jezičnom purizmu, dakle htjeli su se ukloniti utjecaji drugih jezika na hrvatski jezik, a što se posebice odnosilo na utjecaj srpskog jezika. Tako se već 19. travnja 1941. pojavljuje četvrti članak *Zakonske odredbe o izricanju osuda o nazivima sudova i o upotrebi čistog hrvatskog jezika kod sudova*³, a tu su zakonsku odredbu slijedile sve druge odredbe poput provedbene naredbe te uredbe s područja hrvatskog jezika, pravopisa i purizma (Samardžija, 1993: 13). Cilj je dakle jezične politike u doba NDH bio odabranom službenom (državnom) idiomu, odnosno hrvatskom književnom jeziku, osigurati prestižnost u javnoj i privatnoj pisanoj te govorenoj komunikaciji, a to je istodobno uključivalo njegovu ekspanziju i kultivaciju (Samardžija, 2008: 35).

Već u prvim mjesecima ustaške vlasti pojavio se velik broj zakonskih odredaba i provedenih naredaba kojima se propisuje način rješavanja brojnih pitanja vezanih za jezik. Prve izdaje Poglavnika kao nositelj zakonodavne vlasti, a druge razne oblasti, počevši od ministarstva. Zakonska je odredba u pravom smislu riječi zakon, odnosno uživa snagu zakona, ona je u stupnjevanju propisa iznad naredbe. Većina je tih bilježaka ustrojena tako da iza primjera pogrešne uporabe određene riječi ili oblika slijedi kratko stručno objašnjenje problema kao podloga iznesenu savjetu. Savjeti su s obzirom na ovlasti HDUJ-a⁴ na jezičnom polju odmah postali obvezatni i jedino ispravni. No, naredbe u jeziku nisu najbolji put do cilja, odnosno do jezične ispravnosti. U početku je u jezičnim bilješkama HDUJ-a bila jače prisutna težnja za hrvatsko-srpskim leksičkim razgraničenjima pa je po tko zna kojem kriteriju prva na red došla riječ *radnja*. Evo kako to izgleda na navedenom primjeru :

„RADNJA. Ova, sama po sebi dobra hrvatska riječ ima srpsko obilježje, ako se upotrebljava u smislu: Geschäft, Gewerbe, Betrieb, a u značenju koje od ovih hrvatskih riječi: trgovina, obrt, posao, poduzeće, gostionica i sl. Toga (sic!) u takvom značenju nehrvatski izraz radnja treba ukloniti s izloga ili natpisa i treba ga zamijeniti jednom od

³ Istodobno je objavljen i veliki broj članaka o hrvatskom jeziku i njegovoj čistoći. (Vidi: Samardžija, 1993: 12, 13).

⁴ Pokrator za Državni ured za jezik.

navedenih ili kojom drugom prikladnom hrvatskom riječi“ (navedeno prema Samardžija, 1993: 13, 20).

Glavni zadužen za brigu za jezik bio je HDUJ, a njegovi su glavni pravci djelovanja bili:

1. rasprava o koncepciji novog hrvatskog pravopisa i s njom u skladu izradba novog priručnika
2. davanje službenih jezičnih savjeta i održavanje predavanja o jezičnoj pravilnosti, tj. pisana i govorena jezična promičba
3. odgovori na pitanja u vezi s jezičnim, uglavnom leksičkim i terminološkim, ali i pravopisnim nedoumicama koja su HDUJ-u upućivale pravne osobe (tijela državne uprave, tvrtke i dr.)
4. jezični i pravopisni pregled rukopisa prije objavljivanja (Samardžija, 2008: 39).

Kako bi već spomenuti purizam rezultirao čistim hrvatskim jezikom, išao je dvama putovima, a to znači da je s jedne strane smanjivao broj posuđenica u hrvatskom standardnom jeziku te ih zamjenjivao hrvatskim već postojećim riječima ili novotvorenicama, a s druge strane rasterećivalo se hrvatski jezik od posljedica snažnog utjecaja srpskog jezika (Samardžija, 1993: 13). Taj snažan utjecaj vuče svoje korijene još iz 1918. kad je Hrvatska bila dio Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u kojoj su Srbi uporno nametali svoj jezik i pravopis zanemarujući i smatrajući hrvatski jezik inferiornim u odnosu na srpski.

U vrijeme NDH postojale su tri vrste jezičnih savjeta: neslužbeni autorski savjeti (potpisani su i zna se tko im je autor, a razlikuju se po tom je li autor jezični stručnjak ili jezični amater), politički dirigiran purizam (najčešće iznošen u zakonima) i službeni stručni savjeti za koje je bio ovlašten HDUJ (Samardžija, 1993: 13). Najveći je problem bio politički dirigiran purizam jer se tu u pozadini nalazi samo politika, točnije bilo je bitno samo ukloniti srpske riječi, a to nisu radili stručnjaci pa se događalo da su se uklanjale i neke dobre hrvatske riječi. Tu dakle nije bilo riječi o pravoj brizi za hrvatski jezik jer je previše bila umiješana već spomenuta politika.

Jezični purizam najviše je zahvatio normiranje leksika, onog dijela jezika preko kojeg se očituje i potvrđuje da je neki jezik sposoban stalno pratiti promjene u komunikacijskim potrebama jezične zajednice. Leksičke inovacije u hrvatskom leksiku u doba NDH nastajale su najčešće na četiri načina: oživljavanjem leksema iz pasivnog leksika, tvorbom novih riječi, proširivanjem značenja postojećih leksema, prevođenjem inojezičnih leksičkih predložaka. Jedan od glavnih

pravaca purizma u NDH bilo je zamjenjivanje posuđenica ili tuđica⁵ (Samardžija, 2008: 74, 75, 82). Svim se tim načinima, naravno, nastojalo izbaciti srbizme iz hrvatskog jezika, a u tome se često pretjerivalo pa su, kako je i spomenuto, nekad znale biti protjerane i dobre hrvatske riječi.

Neprekidno su se tražile i pronalazile zamjene za tuđice, zagledali su u rječnike iz 20. stoljeća i ranije, tvorile su se nove riječi, pisali članci o razlozima i opravdanosti takvih nastojanja. Zanimljivo je kako se znatan dio tih hrvatskih jednakovrijednica još u 19. stoljeću pokazao slabijim od posuđenica, pogotovo od internacionalizama (Samardžija, 2008: 83). Vjerojatno je to razlog što nisu ni tada zaživjele te se zadržale u jeziku.

Svakako treba spomenuti sudbinu narječja za vrijeme NDH, a peti članak *Zakonske odredbe o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i o pravopisu* navodi da sva književna djela, koja su napisana na kajkavskom ili čakavskom narječju, moraju biti posebno istaknuta. Iz tog proizlazi kako se nastojalo izjednačiti hrvatski književni jezik sa štokavskim narječjem jekavskog, točnije *iekavskog* govora što je u osnovi obilježjem štokavskog purizma hrvatskih vukovaca. To je jasan pokazatelj kako su se tada teško afirmirali noviji, praški jezikoslovni pogledi na posebnu narav književnog jezika. Ipak, u NDH nije bilo jedinstvenog stava o dijalektnoj književnosti jer su ju jedni zagovarali i pisali, dok su drugi bili protiv. Nastalo je nekoliko dijalektnih zbirki u vrijeme NDH: *Moj grad* Vinka Nikolića, *Sunce z naših bregov* Stanka Dominića, *Divji kostajni* Vlaste Uršić, *Lada* Vinka Kosa (Samardžija, 2008: 93, 94, 96).

2.1. Pravopisni priručnici u NDH

Kao prvi pravopisni priručnik u NDH navodi se pravopis Dragutina Boranića pod nazivom *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* (ponovljeno osmo, banovinsko izdanje iz 1941.) jer nova vlast nije namjeravala bitno mijenjati zatečeno pravopisno stanje (Samardžija, 1993: 31). Ipak, s tim je pravopisom bilo problema. Autor je svakodnevno dobivao kritičke primjedbe, a razlozi su bili sljedeći: naziv jezika (hrvatski ili srpski), povezanost s *Hrvatskim pravopisom* Ivana Broza jer je njime kodificirana fonološka koncepcija koju su mnogi smatrali vukovskom i nehrvatskom te je njegovim pravopisom iz službene uporabe potisnut tradicionalni hrvatski pravopis i činjenica da je Boranićev pravopis 1939. vraćen u uporabu u svojoj kanonskoj inačici da bi se spriječilo daljnje etimologiziranje (Samardžija, 2008: 68).

⁵ Tu se isticala Pavelićeva knjiga *Strahote zabluda*.

Na osnovi *Ministarske naredbe o hrvatskom pravopisu* Franjo Cipra, Petar Guberina i Kruno Krstić izradili su 1941. novi pravopisni priručnik *Hrvatski pravopis*. No njihova se pravopisna koncepcija nikako nije slagala s temeljnim zahtijevom zakonske odredbe te je odlučeno da se pravopis zaustavi u tiskari, odnosno da se zabrani prije nego li je uopće bio dovršen. Podatak da je pravopisni priručnik bio zabranjen, objavljen je tek tri godine poslije u povodu izlaska iz tiska drugog pravopisnog priručnika koji nosi isti naslov (Samardžija, 2008: 44), a o njemu će biti riječi u nastavku.

Slijedom navedenih događaja bilo je nužno izdati pravopisni priručnik te potkraj kolovoza 1942. Adolf Bratoljub Klaić uz suradnju članova HDUJ-a objavljuje knjižicu *Korijensko pisanje*. Priručnik se sastoji od dvaju dijelova, a to su zakonodavni, u kojem su objavljeni najvažniji dokumenti tadašnje državne jezične politike te pravopisni dio koji je podijeljen na pravopisna pravila i pravopisni rječnik. Knjižica sadrži i opširan predgovor u kojem Klaić iznosi svojevrsnu kratku povijest hrvatskog *korijenskog* pravopisa te naglašava da se u toj knjižici ne nalazi ništa novo, već da je to nastavak starog hrvatskog običaja (Lemaić – Njari, 2010: 223 – 232). Priručnik je doživio dva izdanja, i to iste godine.

U oživljavanje *korijenskog* pravopisa 1941. krenulo se jer se težilo povratku hrvatskoj pravopisnoj tradiciji. Međutim, pisanje *korijenskim* pravopisom bilo je teško u početku jer nije postojao priručnik koji bi pojasnio ili sustavno iznio pravila *korijenskog* pravopisa. Nedoumicu je izazvala i odredba prema kojoj se zahtijevalo *iekavsko* pisanje u slučaju kad je fonemski slijed *i+j+e* odraz jata. Česti su bili slučajevi da su nedovoljno stručni autori tekstova pisali *ie* i u posuđenicama i u slučajevima gdje je slijed *ie* posljedica morfoloških mijena, kao npr. *razumiem*, *pametniega*, *higiena* i dr. (Lemaić – Njari, 2010: 223 – 232).

Dvije godine nakon spomenutog pravopisa, odnosno 1944., izlazi i pravopisni priručnik *Hrvatski pravopis* koji su sastavili članovi HDUJ-a Franjo Cipra i Adolf Bratoljub Klaić. Bio je to najopsežniji hrvatski pravopis do tada (460 stranica osminkog formata) te je bio podijeljen u dva dijela. U prvom su opširno i detaljno izložena pravila novog pravopisa (poglavlja: *Hrvatska abeceda*, *Velika i mala slova*, *O nekim glasovima i glasovnim skupovima*, *Sastavljeno i rastavljeno pisanje rieči*, *Tudje rieči*, *Razstavljanje na slogove*, *Pismeni znaci*, *Kratice*), a u drugom se dijelu nalazi pravopisni rječnik. Osim uobičajenih pravila za sve pravopisne priručnike temeljna je značajka pravopisa u morfološkom izričaju i u njemu se naglašava da je hrvatski pravopis u načelu korijenski (etimološki) te da pazi na sam postanak riječi, točnije da čuva njezin korijen (Lemaić – Njari, 2010: 223 – 232).

Spomenuti je pravopis zamijenio privremeni *Korienski pravopis* kojem je trebalo posvetiti posebnu pozornost te s njim podrobnije upoznati učenike pučkih i produžnih škola. Njegovu pojavu uzrokovala su previranja kroatističke struke i vlasti koji su se podijelili u dva nejednaka tabora. Većina je kroatista, a pozivajući se na tradiciju, zagovarala fonološki koncipiran (zvučni) pravopis, dok je vlast i manji dio struke, također pozivajući se na tradiciju, zagovarala morfološki koncipiran (korienski) pravopis. Navodi se još i treća strana, kad je u pitanju koncepcija hrvatskog pravopisa, a ta strana oštro kritizira *Korienski pravopis* kao vukovsko djelo. U filološkom dijelu rukopisne ostavštine pravaški saborski zastupnik Ilija Abjanić predlaže vlastitu koncepciju hrvatskog slovopisa i pravopisa nazvanu *hrvatska harvatica*. Međutim, nije poznato je li Abjanić ikog od svojih suvremenika upoznao sa svojom kritikom i prijedlogom (Samardžić, 2008: 58, 59).

3. NOVINE I ČASOPISI U NDH

Tisak NDH, pod vodstvom ustaške organizacije, a po uzoru na tjednik *Ustaša*, trebao je izgraditi novog čovjeka, preobratiti ga na području duhovnog, moralnog te intelektualnog života. Duboka kulturna revolucija ili druga revolucija poslije uspostave vlasti trebala je jamčiti novu i čistu Hrvatsku. Posebna se pozornost pridavala kulturnoj revoluciji u svim njezinim aspektima, a tomu u prilog govore i podatci da je za vrijeme NDH tiskano više od tri tisuće knjiga, šezdeset kalendara i godišnjaka te je povremeno ili trajno izlazilo tristo listova i časopisa (Labus, 2011: 31).

Ustaški je režim putem stroge političke kontrole medija utjecao na sadržaj novina, dakle retorika kojom su se novinari, agencije, državni uredi obraćali narodu, bila je u funkciji političkih probitaka režima (Labus, 2011: 30). Ustaše su naglašavale kako sve rade za boljitak hrvatskog naroda, a što se stalno promoviralo u medijima.

Još prije ustaške revolucije 10. travnja 1941. Ivo Bogdan dobio je od Glavnog ustaškog stana zadatak da preuzme cjelokupni tisak, što je i učinio zauzevši sva veća tiskarska područja kao što su Jugoštampa, Tipografija, Hrvatski nakladni zavod te ustanove Presburo i novinska agencija Avala (Novak, 2005: 264).

U vrijeme NDH jedan od najutjecajnijih medija bile su novine pa je tadašnja vlast odmah preuzela kontrolu nad novinskim tiskom. Vrhovno tijelo medijskog i promidžbenog sustava NDH postao je Hrvatski državni novinski ured, poslije nazvan Hrvatski izvještajni ured, a kontrolu nad tiskarima u Zagrebu preuzima već spomenuti Ivo Bogdan. Zadatak svih novina bio je prenositi djelovanje ustaške vlasti, raditi i pisati u njihovu korist, propagirati društvene i političke vrijednosti za koje je ustaška vlast smatrala da se trebaju prenijeti javnosti (Glavačević, 2017: 14).

Ustaško novinstvo datira još iz razdoblja ustaške političke emigracije, od 1929. te uvođenjem šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra, a Glasilo *Ustaše-Hrvatske revolucionarne organizacije* utemeljene u Italiji bio je stranački list *Ustaša*⁶. Glavni ustaški stan nalazio se u Torinu dok su informativno-propagandne agencije postojale početkom tridesetih u Beču i Berlinu gdje su se tiskali bilteni i časopisi (Labus, 2011: 33).

Neprijateljstvo prema hrvatskom građanskom novinstvu bilo je dio ideologije ustaškog pokreta koju je Pavelić opisao u svojoj knjizi *Strahote zabluda*, a govori o tome kako su Židovi,

⁶ Za vrijeme dok je tiskan u Italiji gotovo u svakom broju donosio je osvetničke parole, što bi značilo da je poticao hrvatski narod na osvetu protiv svih onih koji su ikad naudili hrvatskom narodu (Labus, 2004: 523 – 550).

Srbi i komunisti još od 1918. najveće pristaše jugoslavenstva (Novak 2005: 276). Tu ideologiju i politiku Novak (2005: 277) je odredio ovako:

„Srbstvo, jugoslovenstvo, židovstvo, masonerija, Lenjinizam, i stari bolesni liberalizam raztakali su u intelektualnim krugovima sve zdrave sokove za stvaranje jednog hrvatskog autoriteta, koji bi od svih bio priznat... Demokratski princip, kolikogod je imao primamljivih doskočica za slobodu misli, upropastio je skoro sviet izjednačivši dobro i zlo... Žalosna mješavina krivih načela, kao što su jednakost, vladavina naroda, vlast većine, upropastiše princip elite i kvaliteta, koji je jednak uvijek u manjini“ (Ustaški godišnjak, 1943., navedeno prema: Novak, 2005: 277).

Tjednik ustaškog pokreta *Hrvatski narod* izlazio je 1939./1940. u Zagrebu čiji je pokretač bio Mile Budak nakon povratka ustaške emigracije u Kraljevinu Jugoslaviju, ali je njegov rad zabranjen zbog negativnog stava prema sporazumu Cvetković-Maček i osnivanju Banovine Hrvatske. Na prvim stranicama tog lista bila je otisnuta glavna vijest o proglašenju NDH, a uz vijest se prvi put pojavila i slika poglavnika dr. Ante Pavelića (Novak, 2005: 267).

Ustašku ideologiju podržavali su i neki listovi u Kraljevini Jugoslaviji od kojih se može izdvojiti glasilo zagrebačkog Kaptola *Hrvatska straža*⁷ koja izlazi od 1929., *Hrvatska smotra* te veći broj listova koji su izlazili kraće vrijeme (Labus, 2011: 33).

Glavnu ulogu u širenju ustaške propagande imao je Državni izvještajni i promičbeni ured⁸ koji je imao svoje odsjeke, između ostalog i odsjek za novinstvo, a taj odsjek izdavao je dozvole za izdavanje tiskopisa, nadzirao je rad svih tiskopisa u zemlji te je redovno i izvještavao o radu Poglavnika i Predsjedništva vlade (Labus, 2011: 38).

Iz do sada navedenog može se zaključiti kako se izrazita pozornost posvećivala organizaciji promidžbe (Novak, 2005: 282); Pavelić je, uzgredice, o samoj riječi *promidžba* rekao sljedeće:

„Promičba - mi smo joj dali tu liepu rieč, prije se upotrebljavala jedna ružnija propaganda – jest uvijek, napose u vrieme rata, oružje baš takovo kao i topovi kao puške. I mi znamo da se neprijatelj tim oružjem baš u zadnje vrieme i najjače služi“ (Govor 7. rujna 1944., u Dokumenti ustaša, navedeno prema: Novak: 2005: 282).

⁷ Riječ je o katoličkom tjedniku koji je, po uredničkoj politici, bio informativni tjednik koji je na svojim stranicama prenio niz vijesti kojih nije bilo u ostatku katoličke periodike, kao npr. „Proglas dalmatinskim Hrvatima (Macut, 2015: 96, 97).

⁸ Dalje u radu navodit će se: DIP.

Odsjek za novinstvo imalo je i svoju posebnu zadaću, a to je bilo praćenje novinarskog rada za koje Labus (2001: 40) navodi sljedeće:

„Sloboda kreiranja novinskog prostora nije bila prepuštena redakcijama, kako je to uobičajeno u demokratskim državama liberalnog odnosa prema slobodi pisanja, govora i uopće javnog izričaja, već se za svaku eventualnu izjavu i odabir sugovornika moralo tražiti odobrenje mjerodavnog tijela, Odsjeka za novinstvo“.

Ta posebna zadaća izričito se odnosila na komunikaciju sa stranim diplomatima i predstavnicima inozemnog političkog establišmenta. Posebna je pozornost bila usmjerena na prijateljsko pisanje prema saveznicima te na medijsko praćenje političkih, kulturnih te drugih zbivanja u organizaciji diplomatskih predstavništva zemalja sila Osovine (Labus, 2010: 99 – 126). Na takav prijateljski odnos moralo se pogotovo paziti u medijima jer su lako dostupni te se putem njih brzo šire sve vrste informacija. Samo jedna kriva riječ mogla je biti okidač za narušavanje odnosa između NDH i zemalja potpisnica Trojnog pakta koje ju drže u vlasti.

Osnovano je i Hrvatsko novinarsko društvo⁹ koje je započelo s radom 16. srpnja 1941. kad je izabrano i prvo vodstvo HND-a na čelu s predsjednikom Matijom Kovačićem, a za počasnog predsjednika izabran je dr. Mile Budak. HND od 2. studenog 1941. postaje staleška postrojba u sklopu Glavnog saveza staleških i drugih postrojba Ustaškoga hrvatskoga revolucionarnoga pokreta. Pravilnik je stupio na snagu 23. rujna 1942. kao statut *Hrvatskoga novinarskoga društva, stališke postrojbe* svih novinara i njime je regulirano novinarsko zvanje te su postavljeni uvjeti pod kojima netko može postati članom HND-a. Jednako tako, HND odigralo je i ključnu ulogu u donošenju Zakona o novinarima na način da su pregovarali s jedinim vlasnikom novinskih kuća u zemlji, državom. Kao udruga sudjelovala je u radu Unije nacionalnih novinarskih društava, međunarodne udruge novinara iz kruga zemalja Osovine kao ravnopravni član te je tako HND sudjelovao u kreiranju ujednačenog medijskog sustava (Labus, 2010: 99 – 126).

Prvi pokrenuti list u NDH bio je *Hrvatski narod*, glavni politički dnevnik u zemlji po čijem je ustrojstvu provedena organizacija drugih listova u zemlji, a svrha tog lista bila je informirati široke slojeve o događajima u zemlji i svijetu prema dnevnim uputama DIP-a (Labus, 2011: 58). U središtu njegova pisanja bilo je očuvanje i njegovanje hrvatstva te ustaškog poretka, kulture, hrabrosti te samostalnosti Hrvata, a u listu je bio i posebno obrađivan srspski imperijalizam (Novak,

⁹ Dalje u radu navodit će se: HND.

2005: 284). List su vodili ravnatelj, glavni urednik i politički urednik, a svoja dopisništva imao je u Budimpešti, Beču, Berlinu, Sofiji i Madridu (Labus, 2011: 58, 59).

Kako navodi Labus, *Hrvatski narod* bavio se i vanjskopolitičkim temama koje su uglavnom bile posvećene Saveznicima, njihovim konferencijama, ratnim zbivanjima na Istočnom bojištu, na zapadu Europe te u Sjevernoj Africi. Vanjskopolitičkim temama bavio se i drugi po važnosti dnevnik *Novi list*, koji je također izlazio u Zagrebu:

„Vanjskopolitičke teme uglavnom su objavljivane na prvoj i posljednjoj stranici, a povremeno i na drugoj i trećoj, što je značilo da su imale, kao i u *Hrvatskom narodu*, prioritet u odnosu na tuzemne. Unatoč činjenici da je broj stranica varirao od dvadeset u 1941. do osam ili deset u 1944. i 1945., prostor posvećen vanjskopolitičkim temama svodio se minimalno na dvije do tri stranice“ (Labus, 2011: 60, 61).

Predstavljen je kao informativni list koji će izlaziti dva puta dnevno na 24 stranice srednjeg formata te se od 19. studenog 1941. više ne zove *Novi list* već *Nova Hrvatska* i izlazi sve do kraja NDH (Novak, 2005: 268).

Izvan Zagreba izlazili su osječki *Hrvatski list* i sarajevski *Novi list* na čije su formiranje od 1944. sve više utjecali Nijemci koji su u Sarajevu po nalogu vojnog zapovjedništva u Beogradu često uklanjali ustaške članke o četnicima, kralju Petru Karađorđu jer su ih s vanjskopolitičkog aspekta smatrali kontraproduktivnim (Labus, 2011: 63). *Narodne novine* za vrijeme NDH objavljivale su isključivo službene državne vijesti dok je *Hrvatski glas* prestao s radom 1. kolovoza 1941. (Novak, 2005: 268). Nakon kapitulacije Italije u Splitu je pokrenut dnevnik pod nazivom *Novo doba*, a u Dubrovniku *Hrvatska* koja je bila u vlasništvu Ustaškog nakladnog zavoda u Zagrebu (Novak, 2005: 288).

Najvažniji u grupi tjednih listova za cijelo područje NDH u izdanju Ustaškog nakladnog zavoda bio je *Spremnost*, pokrenut nakon ostalih listova kad je već zavladała totalna kontrola medija, a izlazio je od ožujka 1942. do svibnja 1945. Po izboru tema zadatak *Spremnosti* bio je više formirati čovjeka te je od svog prvog broja postavio temeljne vrijednosne postulate kojih se njegovo uredništvo (Ivo Bogdan, pokretač i organizator, Zlatko Petrak, odgovorni urednik) držalo do pred kraj rata (Labus, 2011: 65).

Na stranicama *Spremnosti* novinari su htjeli uvjeriti čitateljstvo kako komunistički pokret u Hrvatskoj nije jak te da je to djelo uvezene propagande kojoj su na čelu Srbi i Židovi (Macan, 1998: 90). Temeljnica ustaške ideologije jest poistovjećivanje ustaštva s Hrvatskom, hrvatskom

poviješću, svrstavanje ustaškog pokreta u ondašnje europske totalitarne pokrete (Novak, 2005: 289). Iz članaka u *Spremnosti* jasno se uočava kako su ustaše postavljale državu iznad svega te da su u njoj gledale egzistencijalnu obranu hrvatskog naroda dok, s druge strane, pisci u *Spremnosti* NDH jasno ocrtavaju kao državu utemeljenu na voluntarizmu jedne političke skupine te državu koja uvodi strogu i tajnu stranačku kontrolu zakonodavnog tijela, strogu poslušnost upravnog aparata, dirigira gospodarstvom, javni život podređuje svojim načelima (Macan, 1998: 117, 118). Iz navedenog proizlazi činjenica kako su novinari bili pod strogom kontrolom države i morali su pisati što god treba kako bi NDH prikazali u najboljem svjetlu. Jasno, među narodom uvijek je postojalo dvojako mišljenje o svemu pa tako i o ustašama i NDH. Zavisi iz kojeg se kuta gleda, jedni su NDH vidjeli kao spas za narod, a drugi kao okove, ropstvo, presliku nacizma i fašizma.

Spremnost je povremeno posvećivala pokoji članak i hrvatskom iseljeništvu, kao dijelu hrvatskog naroda, a pisalo se o predratnim aktivnostima ili događajima, i to onim iseljenicima koji su zagovarali hrvatsku neovisnost (Macan, 1998: 71). Time su im ukazali kako ih uvažavaju i poštuju, te su ih, naravno, tako htjeli još više pridobiti i ostaviti na svojoj strani, a mediji su opet bili izvrsno sredstvo za to.

Osim navedenih dnevnika i tjednika tjednici *Šilo* i *Vrabac* bili su časopisi koji su se koristili političkom satirom i humorom:

„Za te je listove karakteristično da su u pravilu na prvim stranicama objavljivali karikature posvećene odnosima Saveznika ili njihovom ratnom položaju. Glavni akteri bili su Churchill, Staljin i Roosevelt, kojima je tijekom 1944. posvećeno u *Šilu* i *Vrapcu* više od dvadeset karikatura. U njima su slikom i tekstom aktualizirana pitanja druge fronte, uspješnog njemačkog podmorničkog rata...” (Labus, 2011: 70).

Jedan takav primjer političke satire navodi se u *Šilu* kad, aludirajući na poljski slučaj i male baltičke zemlje, pod geslom *Engleska jamči slobodu malim narodima*, donosi karikaturu koja prikazuje tor ovaca i vuka s kapom sovjetskog vojnika koji se sprema preskočiti ogradu (Labus, 2011: 98). Takvim se jednostavnim i zanimljivim načinom nastojala još više privući pozornost naroda te ga potpuno pridobiti na svoju stranu.

Od najave sloma fašističkog režima Italije bilo je sve izraženije propagandno djelovanje u tisku NDH:

„Kroz prizmu ustaškog tiska, posebice *Hrvatskog naroda*, koji je od svih novina u NDH posvetio najveći prostor Talijanskom bojištu i političkim previranjima u Italiji, bila je interesantna i znakovita promjena talijanske službene politike“ (Labus, 2011: 174).

Na taj su način prije svega podržavali Njemačku u njezinim ratnim planovima, a morali su ju podržavati upravo zato što je Njemačka tada postala najjača vojna sila i moglo se opstati jedino ako bi se stalo Hitleru uz bok. U zamjenu za pomaganje NDH u njezinim nastojanjima da se obrane od svih potencijalnih neprijatelja i da zadrže svoje teritorije,¹⁰ Njemačka je tražila neprestanu odanost i poslušnost. Mediji su, naravno, bili najbolje sredstvo manipulacije kojim se htjelo ukazati narodu za koga se treba boriti.

Jedna od tema tiska NDH početkom 1944. bila je saveznički diplomatski pritisak na neutralne zemlje pa su novine NDH, po uzoru na njemačke listove, prozvale Saveznike da vrše pritisak na neutralne zemlje Tursku i Irsku s ciljem njihova uključivanja u rat na strani Saveznika. U posljednjim mjesecima 1944. novine su posebno tematizirale iransku krizu te grčki ustanak u kontekstu kvarenja odnosa među Saveznicima. Novine su pratile medijski sukob savezničkog tiska, a posebno je bila zanimljiva tema blokovske podjele kojom je ustaški tisak, također po uzoru na njemački, nastojao dokazati kako čak ni nakon pobjede Saveznika u Europi i svijetu neće biti mjesta za male narode, bez obzira na odredbe koje stoje u Atlantskoj povelji¹¹ (Labus, 2005: 343 - 360). Dakle, velik dio članaka i vijesti u NDH, osim prenošenja djelatnosti ustaškog vrha te njihova veličanja, bile su vijesti s bojišta i vijesti o postupcima Saveznika. Tu se radi o velikom broju netočnih informacija objavljivanih da bi se narodu povećao moral i vjera u državni vrh te njemačke i talijanske saveznike, a u isto vrijeme htjeli su protivnike što više ocrniti u javnosti (Talan, 2015: 7).

Pred sam kraj rata novine su pokušavale dokazati da se Saveznici raspadaju i na taj su način pozivali narod na borbu uvjeravajući ih da jedino tako mogu slomiti Saveznike do kraja:

„Bio je to za ustaški režim važan propagandni zadatak. U javnosti se nastojao stvoriti dojam da se saveznička alijansa raspada, te da je potrebno mobilizirati sve ljudske i materijalne resurse u borbi protiv komunista. U ustaškim redovima vjerovalo se da bi

¹⁰ Dobar dio teritorija uzela je Italija Rimskim ugovorima koje je Pavelić bio prisiljen potpisati budući da mu je Mussolini tad jedini nudio pomoć, ali je on imao velike afinitete prema hrvatskom teritoriju.

¹¹ Atlantska povelja dokument je koji je potpisan 14. kolovoza 1941. u sjevernom Atlantiku na krstarici Prince of Wales. Potpisali su ju predsjednik SAD-a Franklin Roosevelt i britanski premijer Winston Churchill. Povelja je sadržavala zajedničke ciljeve dviju država te njihovu ideju o uređenju svijeta nakon uništenja nacističke Njemačke. Preteča je deklaraciji o Ujedinjenim narodima (Bleiche, Jochen i dr., 2005: 673).

takav razvoj događaja u NDH osigurao na vanjsko političkom planu mogućnost pregovora sa zapadnim Saveznicama...“ (Labus, 2011: 236).

Isto tako, pred kraj rata posebna je žestoka propagandna tematika bila posvećena ekonomskom stanju u zemljama koje su došle pod vlast zapadnih saveznika, a pritom se najčešće rabila informativna građa listova neutralnih ili neprijateljskih zemalja, a pisalo se i o Konferenciji u Jalti¹² (Labus, 2005: 343 – 360).

Navodim na kraju još neke listove koji su nastavili izlaziti nakon uspostave NDH: *Gospodarski list*, tjednik Zagrebačke nadbiskupije *Katolički list*¹³, tjednik za katolički odgoj *Nedjelja*¹⁴, *Seljačko ognjište*, nastavak Radićeva lista *Dom*, mjesečnik *Hrvatska revija*, časopis *Hrvatska smotra*, *Ustaška mladež*, prilog listu *Ustaša*, mjesečnik *Ustaškinja*, mjesečnik *Ustaška uzdanica*, mjesečnik *Vjesnik Ustaške vojnice*, tjednik *Hrvatski domobran*, polumjesečnik *Hrvatska krila*, mjesečnik *Hrvatski ratni invalid*, tjednik *Za dom* (Novak, 2005: 292, 293).

3.1. *Hrvatski list*

Budući da su svake novine važan i neizostavan izvor podataka o povijesti, politici, kulturi, gospodarstvu te mnogim drugim oblicima života, tako se i na brojnim stranicama osječkih novina može iščitati velik broj događaja manje ili više važnih za grad (Glušac, 2013: 149 – 163). Zato će u nastavku biti opisane novine *Hrvatski list* koje su izlazile za vrijeme NDH u Osijeku i čije su stranice svjedok ondašnje ustaške politike i vladavine koja je već opisana u prethodnim potpoglavljima, a ujedno će te novine poslužiti i kao građa u drugom dijelu rada u kojem će se utvrđivati obilježja publicističkog stila u odnosu na pravopisnu normu kakva je propisana u *Hrvatskom pravopisu*, Franje Cipre i Adolfa Bratoljuba Klaića.

Ustaški vrh izrazito je cijenio osječki *Hrvatski list*, list u privatnom vlasništvu Kamila Krvarića, koji je bio urednik i ravnatelj za vrijeme rata, a novine su tiskane u Građanskoj tiskari Kamilo Krvarić i Josip Pavišić d. d.¹⁵ s dnevnom nakladom od 19000 primjeraka, nedjeljom i do 35000 (Labus, 2011: 62). S radom je započeo 4. siječnja 1920., a najviše je podupirao politiku

¹² 4. veljače 1945. u Jalti na Krimu (današnja Ukrajina) sastali su se Roosevelt, Staljin i Churchill te drugi vojni i civilni stručnjaci koji su sve do 12. veljače 1945. raspravljali i donijeli odluke o izgledu svijeta nakon Drugog svjetskog rata (Bleiche, Jochen i dr., 2005: 681).

¹³ Usp. Macut, Petar. 2016. *U sjeni, križa, samokresa i noža: katolički tisak u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Split.

¹⁴ Usp. Macut, Petar. 2016. *U sjeni, križa, samokresa i noža: katolički tisak u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Split.

¹⁵ To je bila mala redakcija u kojoj je krajem 1941. radilo devet novinara urednika i dva dopisnika u Zagrebu (Labus 2011: 62).

HSS-a te ga je policija u izvješćima prije rata označavala kao politički neodređenog ili separatističkog (Novak, 2005: 236). Kao što je već spomenuto, bio je aktivan i u NDH. Uz priloge iz zemlje i svijeta na prvoj stranici nalazili su se i prilozi o događajima u široj okolini, opširne gradske vijesti iz gospodarstva, kulture, sporta te izvješća o vremenu i burzovne vijesti. *Hrvatski list* rezultat je potpuno nove uređivačke politike informativnih glasila u Hrvatskoj pa tako i u samom Osijeku. Glavna vijest postaje ono što je nekad bio uvodni članak, privlači čitatelje, žene ga sve više čitaju (Vinaj, 1998: 32 – 34).

U podlistu *Hrvatskog lista* izlazili su romani u nastavcima, a od 1936. počinje izlaziti *Biblioteka Hrvatskog lista* gdje su spomenuti romani objavljeni kao posebne knjige. Također, *Hrvatski list* u posebnim je prigodama izdavao posebno izdanje, redovito za Božić (Vinaj, 1998: 36, 37).

Iako su bile uzorne novine, Odsjek za novinstvo 27. prosinca 1941. upozorava ih da u rubrici *Hrvatski spomendani* ne vrijeđa predstavnike savezničkih prijateljskih zemalja, a to se najviše odnosi na talijanski diplomatski kor osjetljiv na hrvatske toponime pod talijanskom okupacijom (Labus, 2011: 40). Bilo je važno održati dobre odnose s Italijom i provoditi politiku popuštanja prema njoj jer je Pavelić kao glavnog saveznika u borbi za proširenje teritorija i jačanje neovisne države vidio upravo Mussolinija s kojim je uspostavio kontakt dok je još bio u izbjeglištvu te je u suradnji s njim započeo svoju borbu.

4. PRAVOPISNA NORMA U HRVATSKOM LISTU

U ovom dijelu rada prikazat će se rezultati istraživanja pravopisne norme u *Hrvatskom listu* za vrijeme NDH. Pravopisna norma istražena je na građi *Hrvatskog lista* iz 1944. na 116 stranica, a cilj je istraživanja utvrditi obilježja publicističkog stila u odnosu na pravopisnu normu kakva je propisana u *Hrvatskom pravopisu* Cipre i Klaića¹⁶.

U radu će biti oprimjerena pravopisna pravila, bilježenja glasova i glasovnih skupova, posebice u odnosu na glasovne skupine *ie – je – ije* te pretvorbu glasa *l* u *o*. Zatim će biti opisani suglasnički skupovi i korijensko pisanje, a nakon toga usporedit će se pisanje velikih i malih slova, pisanje vlastitih jednočlanih imena te dvočlanih i višečlanih imena, pravila za bilježenje tuđica iz živih jezika, vlastita imena iz tuđih jezika, tuđice iz klasičnih jezika. Nadalje, bit će opisano pravilo za sastavljeno i rastavljeno pisanje imenica, pridjeva, zamjenica, brojeva, priloga, prijedloga i veznika, pravila za crticu i spojnicu kao pravopisne znakove, a na kraju će biti riječi o pravilu o bilježenju kratica¹⁷.

4.1. Glasovi i glasovni skupovi

U *Hrvatskom korijenskom pravopisu* opširno su opisana pravila za bilježenje glasova *č – ć, đ – dj – dž*, glasa *h, j*, glasovnih skupova *ie – je – ije* te pravilo o prelasku glasa *l* u *o*. U zasebnim su potpoglavljima opisana pravila za bilježenje svakog od navedenih glasova ili glasovnih skupina. U ovom radu bit će izdvojena pravila o glasovnim skupovima *ie – je – ije* te o pretvorbi glasa *l* u *o*.

4.1.1. Glasovne skupine *ie – je – ije*

Riječ *dijete* ne izgovara se jednako u svim hrvatskim krajevima. Tako ju izgovaraju samo štokavci *iekavci*, i to je govor današnjeg književnog jezika. S druge pak strane štokavci *ikavci* i čakavci *ikavci* izgovaraju tu riječ kao *dite*, a kajkavci *ekavci*, čakavci *ekavci* i štokavci *ekavci* *dete*. Točnije, glavno pravilo u *Hrvatskom korijenskom pravopisu* glasi da se taj skup, koji je postao od *ě* (*jata*), u dugom slogu piše kao *ie* (*diete*), a u kratkom *je* (*djeca*). Skup *ie* je jednosložan i ne smije

¹⁶ U radu se služim pretiskom pravopisa iz 1992. Pravopis je u pretisku naslovljen *Hrvatski korijenski pravopis* i pod tim se naslovom dalje navodi u radu.

¹⁷ Pravopisno se nazivlje u ovom radu uzima u inačici kakva je i u *Hrvatskom korijenskom pravopisu*.

se rastavljati (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 34). Od dugog *ie* postaje kratko *je* u onim oblicima i izvedenicama gdje se umjesto dugog sloga osnovne riječi javlja kratki slog (*dietae – djeteta, biel – bjelji, vienac – vjenčić*), u dugoj množini jednosložnih imenica koje u prvom i drugom padežu imaju jednak naglasak (*cviet – cvieta – cvjetovi, vieka – vieka – vjekovi*), zatim iza *r* pred kojim je još jedan suglasnik pa redovito prema *ie* ne dolazi kratko *je*, već samo *e* (*vrieme – vremena, brieg – bregovi*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 35). Zatim, kratko *je* piše se u izvedenicama i složenicama riječi kojima u osnovnoj riječi ispred *ie* stoji samo *r* (*riech – rječit, rieka – rječica, riedak – rjeđi – najrjeđi*), iza *r* ostaje *je* u glagolima prvog razreda treće vrste te u njihovim izvedenicama i složenicama (*starjeti – ostarjela*), a *je* ostaje i u riječi *starješina* i njezinim izvedenicama (*starješinski, starješovati, starješica*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 35). Gdje je u ikavskom govoru *i* ispred *o* i *j*, ostaje i u iekavskom (*cio, dio*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 35). Isto tako, u dugim slogovima piše se *je* u drugom padežu množine imenica koje u prvom padežu jednine imaju kratko *je* (*djelo – djela, vjera – vjera*), u sklonidbi imenica kad *je* dođe ispred dva suglasnika od kojih je prvi *l, lj, n, r, v* (*drvodjelac, drvodjelca, drvodjelcu*), u prošlom glagolskom prilogu (*vidjeti – vidjevši*), u umanjenicama u kojima suglasnici *l, lj, n, r, v* dolaze iza *je* (*djeva* prema *djevica* i *djevojka*), u oblicima i izvedenicama trajnih glagola postalih od imenica u kojima je korijensko *je* (*mjera – namjerati, zamjerati, zamjerka*) te u nekim osamljenim riječima kao što su *vještac, vjernost, čovječac, starješтво* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 35, 36).

U *Hrvatskom listu* navedena se pravila dosljedno primjenjuju:

- (1) Liepin ih se kompromisima ne može odstraniti... (*Hrvatski list*, 23. travnja 1944., str. 66)¹⁸
- (2) ...To mora biti tvrda vjera... (*Hrvatski list*, 1944., str. 12)
- (3) ...u ovim velikim vremenima (*Hrvatski list*, 1944., str. 12)

Pridjev *liepin* (1) bilježi se s glasovnom skupinom *ie* kako to *korijenski* pravopis i nalaže, a imenica *vjera* (2) s kratkim *je*. Imenica *vremenima* (3) zabilježena je samo s *e* jer prema pravilu, iza *r*, pred kojim je još jedan suglasnik, ne dolazi kratko *je*, nego samo *e*, kako je već i navedeno.

¹⁸ Uz primjere iz *Hrvatskoga lista* datum se navodi samo ako je poznat iz izvora. Drugdje se navodi samo godina i stranica s koje se primjer preuzima.

4.1.2. Pretvorba *l* u *o*

Glas *l* na kraju se sloga ili riječi pretvara u *o* (u kajkavskom i čakavskom ostaje nepromijenjeno): *dala* – *dal* – *dao*, *ugla* – *ugal* – *ugao*. Ne pretvara se u tuđim riječima kao *general*, *kanal*, u nekim hrvatskim riječima: *bol*, *molba*, *ohol* te kad nakon ispadanja nepostojanog *a* od završetka *-olac* muških imenica dođe glas *l* na kraju sloga: *kolac* – *kolcem*, *dolac* – *dolca*, a ne *doca*, *kocem* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 32).

Potvrdu tog pravila nalazimo dosljedno u istraživanoj građi:

(4) Ja sam naprotiv načinio tako zvani pokus noktom, ja sam ga bar tako nazvao. (*Hrvatski list*, 1944., str. 11)

(5) On je onda stvorio red. (*Hrvatski list*, 1944., str. 40)

(6) ...general – feldmaršal Keitel... (*Hrvatski list*, 3. ožujka 1944. str. 13)

U pridjevima *načinio* (4), *nazvao* (4), *stvorio* (5) na kraju sloga glas *l* pretvara se u *o* kako je i propisano. Imenica *general* (6) tuđa je riječ i tu se *l* na kraju sloga ne pretvara u *o*.

4.2. Suglasnički skupovi i korijensko pisanje

Hrvatski korijenski pravopis u načelu je korijenski (etimološki) što bi značilo da pazi na postanak riječi. Odnosno, čuva glavni dio riječi (korijen i osnovu) i vezu s drugim sličnim riječima, a u suglasničkim skupovima ostavlja uglavnom netaknute neke suglasnike koji se u govoru mijenjaju ili izostavljaju po glasovnim zakonima. Tako valja pisati *vrabca*, *jedanput*, *društvo*, iako se govori *vrapca*, *jedamput*, *društvo* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 39). Takvim pisanjem pazi se na postanak riječi jer, primjerice, u obliku *vrab-ca*, koji je izveden od *vrab-ac*, korjenito *b* ostaje u pismu, a u govoru ispred *c* prelazi u *p*. Prema tome, imenice i pridjevi s nepostojanim *a* u sklanjanju ne mijenjaju i ne gube korijenski i osnovni suglasnik: *sudac* – *sudca*, *redak* – *redka*, *gladak* – *gladka*, *težak* – *težka* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 39). Kod složenih riječi ne mijenja se suglasnik kojim završava prvi dio složenice pa se prema tome ravnaju složenice sa sljedećim prijedlozima: *ob* (*občarati*, *obhodnja*), *od* (*odciepiti*, *odtada*), *nad* (*nadcestar*, *nadčovjek*), *pod* (*podčiniti*, *podpaliti*), *pred* (*predkućnica*, *predteča*), *bez* (*bezčuvstven*, *beztjelesan*), *iz* (*izcuriti*, *izhod*), *kroz* (*krozsred*), *nuz* (*nuzprostorija*), *raz* (*razciepiti*, *razhladiti*), *uz* (*uzcvasti*, *uzhit*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 40). Nadalje, ravnaju se složenice u kojima prvi dio nije prijedlog, nego neka druga riječ:

crvenbrk, stranputica, kadkad, a u tvorbi riječi s dočetcima, koji počinju suglasnikom, ne mijenja se suglasnik kojim se završava osnova pojedine riječi: *svatba, glasba, gostba, nebce, bilježka* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 40, 41).

Navedeno pravilo provodi se u *Hrvatskom listu*:

(7) Kako je poznato, iztaknuo je Roosevelt nedavno potrebu temeljite promjene... (*Hrvatski list*, 2. ožujka 1944., str. 9)

(8) Na čelu su ove napredne zadruge predsjednik Martin Žabarović i podpredsjednik Mata Bilić. (*Hrvatski list*, 28. veljače, 1944., str. 10)

(9) ...a igralište imaju napustiti igrači i sudci. (*Hrvatski list*, 29. veljače 1944, str. 24)

(10) ...naš prvi glasbeni slikopis... (*Hrvatski list*, 1944., str. 73)

(11) ...jer je najvažniji geopolitički činbenik na tom prostoru... (*Hrvatski list*, 1944., str. 21)

Dakle, glagolski pridjev radni *iztaknuo* (7) napisan je u skladu s korijenskim pravopisom, odnosno, ne piše se onako kako se i čita što bi značilo da se glas *s*, koji se čuje u izgovoru, ostaje *z* u pismu. Imenica *podpredsjednik* (8) složenica je s prijedlogom *pod* i njoj se ne mijenja suglasnik kojim se završava prvi dio složenice, u ovom slučaju suglasnik *d*. Imenica *sudci* (9) pripada skupini imenica (istoj skupini pripadni su i pridjevi) s nepostojanim *a* koje u sklanjanju ne mijenjaju i ne gube korijenski i osnovni suglasnik, konkretno imenica *sudci* ne gubi svoj suglasnik *d*. Pridjev *glasbeni* (10) tvoren je dočetcima koji počinje suglasnikom i u kojem se također ne mijenja suglasnik kojim se završava osnova pa se tako suglasnik *s* ne mijenja u *z*. Što se tiče imenice *činbenik* (11), u skladu s korijenskim pravopisom zabilježena je bez provedena jednačenja.

Postoje i neka odstupanja od korijenskog pisanja, kao na primjer kad se prijedlog *s* mijenja ispred suglasnika *b, d, g* u *z*, a u *š* ispred *č* i *ć* (*zbor, zgrada, zdravlje, ščepati*), korjenito *d* otpada kad se nađe ispred drugog *d* (*odavna, odieliti, odužiti*), korijenski i osnovni suglasnik *s* ispred *č* i *ć* mijenja se i u pismu u *š* (*pašće, daščica, mašču*), a korijenski i osnovni suglasnici *s* i *z* ispred *lj* i *nj* prelaze u *š* i *ž* kod tvorbe nekih imenica i pridjeva (*prošnja, pažljiv, vožnja*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 42, 43). Suglasnik *z* ispred *đ* prelazi u *š* u tvorbi i u slovničkim oblicima (*grožđe, gvožđe*), a *č* ispred dočetka *-ce* mijenja se u *š* (*lišce, srdašce*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 43). Korijenski i osnovni suglasnici *d* i *t* ispadaju u izvedenicama od riječi *diete* (*djeca, dječak, dječji*), *kada* (*kaca, kačara*), *srdce* (*srčan, srčanost*), *svetac* (*svečan, svečanost*), iz skupova *stl* (*rasla* prema *rastao*), *stnj* (*vršnjak* prema *vrsta*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 43). U dočetu *-stvo* *s* otpada ispred osnova koje završavaju na *č, ć, š, ž* (*junačstvo, siromaštvo, društvo*), a od dočetka

-ski s otpada ispred osnova koje završavaju na č, ć, s, š, z, ž (*seljački, plemićki, ruski*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 43, 44). Od korijenskog pisanja odstupaju neke riječi kojima je na prvi pogled teško prepoznati korijen i koje hrvatski pisci općenito iz davnine pišu po izgovornom načinu: *luckast, maslo, puce, trska, vazda* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 44).

Primjenu navedenih pravopisnih pravila kojima se propisuju odstupanja od korijenskoga pisanja potvrđuju sljedeći primjeri u *Hrvatskom listu*:

(12) ...i osnivanja finskog predstavništva... (*Hrvatski list*, 2. ožujka 1944, str. 6)

(13) Hrvatsko pjevačko i glasbeno društvo... (*Hrvatski list*, 1944., str. 23)

(14) ...koja će nas oddieliti od te naše misli... (*Hrvatski list*, 1944., str. 49)

U primjeru (12) imenica *predstavništva* napisana je pravilno po korijenskom pravopisu, isto kao i imenica *društvo* (13) te tim imenicama prema pravilu otpada *s* u dočetu -stvo jer se nalaze ispred osnove koja završava na č i ž.

Jedino u primjeru (14) vidimo odstupanje od pravila jer bi u infinitivu *oddieliti* korjenito *d* trebalo ispasti budući da se nalazi ispred drugog *d* pa bi pravilno bilo pisati *odieliti*.

4.3. Velika i mala slova

U poglavlju o pravilima pisanja malih i velikih slova *Hrvatski korijenski pravopis* navodi da se veliko slovo piše na početku rečenice, na početku naslova (*Zlatarovo zlato*, naslov romana, *Kralj Tomislav*, spomenik), iza točke kojom se završava rečenica (*To je bilo 1813. Zima je bila vrlo žestoka.*) te iza točke kojom se u navođenju nekog naslova rastavljaju pojedini njegovi dijelovi (*Oganj. Opera u tri čina. Glasba Blagoja Berse*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 7, 8). Nadalje, veliko slovo piše se iza upitnika i uskličnika koji stoji na kraju rečenice gdje bi inače stajala točka (*A što sad? To te pitam.*), iza dvotočja ako za njim slijedi upravni govor ili citat, pod navodnikom ili bez njega (*On upita: -Gdje je novac?*) dok iza dvotočja koje naviješta nabranje ili slično piše se malo slovo (*Nepromjenljive riječi jesu: prilozi, priedlozi, veznici i usklici*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 8). Zatim, velikim se slovom piše na početku stihova (*Glasna, jasna od pameti*), vlastita imena, ime roda u znanstvenim nazivima (grčko-latinskim, ne hrvatskim) biljaka i životinja, dok se ime vrste piše malim slovom (*Canis lupus, Sibiraea croatica*), osim ako je samo po sebi osobno ime (*Semper Wulfii*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 8, 9). Velikim se slovom pišu i imena odlika, voća, povrća, cvijeća u stručnim djelima i spisima (*Pastorčica, Dvostruka Filipova*, imena plemenitih

krušaka), zaštićena imena ljekarničkih, gospodarskih i drugih pripravaka (*Nikoprem, Solbar, Aphidon*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 9). Neke riječi u znak poštovanja također se pišu velikim slovom (*Poglavnik, Njegova Svetost*) kao i osobne i posvojne zamjenice u pismima (*Vi, Vama*) te osobne i posvojne zamjenice druge osobe jednine u pismima (*Tebe, Tebi*). Tu pripadaju i zamjenice u molitvama i crkvenim pjesmama, zamjenice treće osobe (*On, Njemu*), povratne zamjenice (*Svoj, Sebe*) ako se odnose na Boga (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 10). Neke kratice i znakovi (simboli) za pojmove i nazive koji se inače pišu (posve ili djelomično) malim slovima, pišu se velikim slovom: *S* (*sjever*), *W* (*vat*), *HAŠK* (*Hrvatski akademski športski klub*), isto kao i kratice za osnovne novčane jedinice koje se inače pišu malim početnim slovom: *Kn* (*kuna*), *RM* (*njemačka marka*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 10). Velikim se slovom označuje dur u glazbi: *C* – *dur*, *Es* – *dur*, a malim slovom mol: *c-mol*, *cis-mol*. Slično se piše: *T-željezo*, *vitamin C*, *a-deklinacija* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 10). Natpisi na naslovnim listovima knjiga te natpisi poglavlja i glavnih odjeljaka obično se u cijelosti tiskaju velikim (verzalnim) slovima (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 10).

Istražujući spomenutu građu, možemo vidjeti kako se pravilo o velikim i malim slovima provodi na svim mjestima u novinskim člancima:

(15) ...naglasivši veliku ljubav i brigu Poglavnika i Hrvatske državne vlade za hrvatsko radništvo. (*Hrvatski list*, 29. veljače 1944., str 10)

(16) Međutim taj je sovjetski federalizam čista sljeparija. (*Hrvatski list*, 1944., str 17)

(17) Nekoliko riječi povodom nove knjige J. Puztaja „Pjesme o daljinama“ (*Hrvatski list*, 1944., str. 20)

U primjeru (15) imenica *Poglavnik* ispravno je napisana jer se radi o riječi iz poštovanja, a također je i imenica *Pjesme* (24) napisana velikim slovom jer se radi o početnoj riječi naslova knjige te modalna riječ *međutim* (17) jer je na početku rečenice.

4.3.1. Vlastita jednočlana imena

Velikim se slovom, osim osobnih imena (*Jagoda, Crvenkapica*) i ustaljenih nadimaka (*Beba, Budalina*), pišu i zemljopisna imena (*Ozalj, Bugarska, Sava*), a tako se pišu i povijesna imena (*Germanija, Ilirija*), mitska imena (*Atlantida, Eldorado*) i opće imenice koje služe kao vlastita imena (*Hum, šuma Gaj*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 11). Velikim se početnim slovom

pišu i imena pojedinih dijelova grada poput gradskih četvrti, naselja, predgrađa, trgova, ulica, perivoja, groblja (*Trešnjevka, Bašćaršija, Ilica*), imena zvijezda i zviježđa (*Mars, Ovan, Mjesec*), imena naroda i rasa (*Hrvat, Niemac, Arijac*), imena ljudi koja su izvedena od zemljopisnih imena, a u značenju su stanovnika neke zemlje, kraja ili mjesta pa i gradskih četvrti i ulica (*Hercegovac, Dubrovčanin, Mostarac*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 11, 12). Velikim se početnim slovom piše i ime *Bog* koje je po shvaćanju jednobožaca vlastito ime (*Alah, Svemogući, Višnji*), zamjene za ime Isus (*Krist, Spasitelj*), ime Bogorodica i njegove zamjene (*Gospa, Madona*), zamjene za ime Muhamed (*Svetac, Poslanik*), imena višebožićkih božanstava i drugih mitoloških bića (*bog Jupiter, božica Artemida, Minotaur*), imena blagdana, svetkovina i uopće posebnih dana u godini (*Božić, Ivanje, Uskrs*), imena nadjenuta domaćim i pripitomljenim životinjama i vlastita imena životinja u pjesničkim djelima (*Šarko*, ime psa, *Bukefal*, konj Aleksandra Velikog, *vrabac Podunavac*, u narodnoj pjesmi) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 12, 13). Još se velikim slovom pišu i opće ili mislene imenice nadjenute kao imena pojedinim stvarima, trgovinama ili ustanovama (*Napredak*, ime društva, *Galeb*, ime broda, *Znanost*, ime knjižare), mislene imenice kao imena osoba u alegorijama (*Vjera, Ljubav, Sreća*), nazivi strana svijeta ako se ne uzimaju u pravom smislu, nego u smislu zemalja, država, naroda, kulturnih zajednica (*evropski Jugoiztok, divlji Zapad*), svaka riječ koja služi kao vlastito ime (*Otac domovine i Stari-Starčević*, novine *Danas*, športski klub *Gradañanski*), te posvojni pridjevi izvedeni od vlastitih imena dometcima -ov, -ev, -in (*Petrov, Venerin, Usudov*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 13, 14).

Malim se slovom pišu prezimena koja su dobila opće značenje nekog predmeta ili apstraktnog pojma (*makadam, napoleon, zlatnik*), imena mitskih bića (*moloh, gušter, uran*), prezimena znamenitih fizičara i tehničara koja su uzeta kao oznake za električne jedinice (*vat, W*, od *Watt, simens, S*, od *Siemens*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 13, 14). Nadalje, malim se slovom pišu druga vlastita imena koja su dobila neko opće značenje i tako postala općim imenicama (*oksford*, tkanina, *francuz*, ključ), imena kemijskih počela makar bila izvedena i od vlastitih imena (*uran U, germanij Ge*), imena ruda, bilja i životinja izvedenih od vlastitih imena (*milerit, venerka*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 14, 15). Opće i mislene imenice koje su izvedene od osobnih imena isto se pišu malim slovom (*isusovac, franjevac, gotica*), nazivi vjerskih zajednica, nauka, sljedba, stranačke pripadnosti pa makar ti nazivi bili izvedeni i od vlastitih imena (*protestantizam, ilirizam, boljševizam*), nazivi pripadnika, sljedbenika, pristaša vjerskih zajednica, nauka, stranaka, pokreta (*katolik, mađaron, gibelini*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 15). Također, malim se slovom pišu i nazivi koji su niječnom česticom ili drugim dodacima izgubili značaj vlastitih imenica (*mladoturci, nearijac*), imena povijesnih razdoblja, stilova, pokreta, škola, struja (*antika, kubizam,*

barok), strane svijeta (*jug, iztok, jugoiztok*), zajednički nazivi mitskih bića (*titan, sirena, erinije*), imena vjetrova (*tajfun, uragan, maestral*), razdoblja u godini (*korizma, advent*), imena mjeseci (*muharem, termidor*), vrijeme molitve muslimana (*sabah, akšam*), imena igara, plesova, pučkih običaja (*šah, poloneza*), neka imena naroda kad se uzimaju u značenju vjerske pripadnosti (*turčin, šokac*) te pridjevi izvedeni od vlastitih imena s dočekom -ski, -ki, -anski, -ovski kao što su, primjerice, *novljanski, homerski, pitagorski* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 16, 17).

U *Hrvatskom listu* nema odstupanja od navedenih pravila, provode se onako kako propisuje *Hrvatski korijenski pravopis*:

(18) ...u srednjem vjeku protiv Turaka i Mletčana podsjećaju na Argonaute staroga vjeka. (*Hrvatski list*, 1944., str. 17)

(19) ...Prosvjetnička bojna u Sriemu (*Hrvatski list*, 1944., str. 90)

(20) Razvoj borba na Istočnom bojištu (*Hrvatski list*, 26. travnja 1944., str. 94)

U primjeru *sredni vjek* (18) malim je slovom zabilježen naziv povijesnog razdoblja isto kao i *stari vjek* (18). *Turci i Mletčani* (18) imena su naroda, a *Argonauti* (18) ime iz grčke mitologije te se zato pišu velikim slovom. *Sriem* (19) je zemljopisno ime, a *Istočno bojište* (20) strana svijeta u smislu zemalja pa se jednako tako bilježi velikim slovom.

4.3.2. Dvočlana i višečlana imena

Dvočlana vlastita imena sastoje se od dviju riječi koje se pišu rastavljeno (*Jadransko more, Matica hrvatska*) ili sa spojnicom (*Ivan-planina, Spišić-Bukovica*), a prave složenice pišu se posve sastavljeno (*Carigrad, Zloselo*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 17). Vlastita imena mogu se sastojati i od više riječi (*Sveti Petar u Šumi, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti*). Prva se riječ u svakom slučaju piše velikim početnim slovom, a što se tiče pisanja druge riječi, treba razlikovati topografska imena od svih ostalih zemljopisnih imena, kao i od drugih naziva koji su vlastita imena. U topografskim ili mjesnim imenima, odnosno u imenima ljudskih naselja, gradova, trgovišta, sela i zaselaka velikim se slovom piše i druga riječ te sve ostale osim prijedloga: *Banova Jaruga, Krapinske Toplice, Krivi Put, Sveti Juraj u Trnju* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 17, 18). U svim ostalim dvočlanim i višečlanim imenima druga se riječ piše velikim slovom ako je i sama vlastito ime ili ako joj se značenje ne pokriva sa značenjem cijelog imena. Dakle, druga se riječ piše malim slovom ako se uzima u svom pravom značenju koje se poklapa sa značenjem cijelog

dvočlanog imena (*Babin potok, Crna rieka, Dugi otok*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 18). Tu pripadaju i imena pojedinih dijelova grada, odnosno gradskih četvrti, predgrađa, naselja, trgova, ulica, cesta, putova, stuba, prolaza, prilaza, obala, perivoja, šetališta (*Ratkajev prolaz, Rokov perivoj, Dugi sokak, Kozarčeve stube*), a tako se pišu i imena pojedinih zgrada i drugih istaknutih točaka grada (*Popov toranj, Careva ćuprija, Bakačeva kula*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 19). Velikim se slovom piše ako je vlastita imenica (*Mala Azija*) ili ako je opća imenica kojoj se značenje ne podudara sa značenjem cijelog imena (*Veliki Medvjed*, ime zviježđa) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 18). Ako je opća imenica premetnuta na prvo mjesto, i ona se piše velikim slovima (*Trg kralja Tomislava, Obala reisa Čauševića, Prilaz baruna Filipovića*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 19). Sve riječi pišu se velikim slovima i u imenima kao što su *Rt Dobre Nade, Primorje Robova, Obala Slonove Kosti* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 19). Po istim se načelima pišu i sva ostala dvočlana i višečlana imena, odnosno nazivi ustanova, ureda, zavoda, škola postrojba, stranaka, društava, poduzeća, novina i časopisa, blagdana, svetkovina i naročitih dana u godini, kulturnopovijesnih spomenika i uopće svega što predstavlja neki pojedinačni pojam pa nosi svoje posebno ime. Tako se samo prva riječ piše velikim slovom u sljedećim nazivima: *Đački dom, Rad i radost, Hrvatsko sveučilište, Splitski sabor, Pacta conventa, Bašćanska ploča, Crna legija*, a sve se piše velikim slovom u nazivima kao što su *Nova Godina, Donji Dom, Sveta Tri Kralja, Hrvatski Radiša, Mliečni Put* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 20, 21).

Isto kao što je slučaj s pisanjem vlastitih imena, tako se u *Hrvatskom listu* poštuje i pravilo pisanja dvočlanih i višečlanih imena:

(21) ...rad za dobrobit Nezavisne Države Hrvatske... (*Hrvatski list*, 1944., str. 86)

(22) ...zato je tražio od Englezke i Sjedinjenih Država... (*Hrvatski list*, 1944, str. 96)

(23) ...u Banjoj Luci (*Hrvatski list*, 1944., str. 98)

Nezavisna Država Hrvatska (21) i *Sjedinjene Države* (22) imena su država, a *Banja Luka* (23) ime je grada te se sve to navedeno piše velikim slovom.

4.4. Tuđice

Jedno je od temeljnih načela čistoće hrvatskog jezika da ne upotrebljavamo tuđu riječ ako isti pojam možemo izreći dobrom hrvatskom riječi. Zato bi trebalo rabiti samo one tuđice za koje nemamo dobrih hrvatskih zamjena, ali pravopis mora voditi računa i o tuđicama koje nisu

neophodno potrebne pa ih zato dobar pisac izbjegava. Tako se postavlja pitanje hoće li se pisati *milieu* ili *milje*. Time se ta riječ ne preporučuje kad se umjesto nje može reći *sredina*, ali se može dogoditi situacija gdje ne bi potpuno odgovarala riječ *sredina* i da se za one, kojima je do sada bila običnija tuđa riječ, u zagradi objasni značenje hrvatske riječi: *sredina (milieu)* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 69). Tuđe se riječi, dakle, u hrvatskom jeziku pišu na dva načina: prilagođavaju se više ili manje hrvatskim jezičnim zakonima i pišu se prema izgovoru, a to se odnosi na one riječi koje su već davno ušle u hrvatski jezik pa im se oblik i pravopis prilagodio hrvatskom jeziku i dugom upotrebom već ustalio ili zadržavaju oblik i pravopis jezika iz kojeg su preuzete. To se odnosi na riječi koje su ušle u hrvatski jezik iz suvremenih ili živih jezika u novije vrijeme pa kod nekih još postoje i kolebanja u pisanju: *budget* i *bužet*, *feuilleton*, *feljton* i *fejton* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 69).

4.4.1. Tuđice iz živih jezika

Neke riječi iz živih jezika, koje su više ili manje prodrle u opću upotrebu pa su se samim time i prilagodile hrvatskom jeziku i pravopisu, pišu se onako kako se izgovaraju u hrvatskom jeziku: njem. *Walzer* – *valcer*, fran. *cognac* – *konjak*, fran. *perron* – *peron*, eng. *strike* – *štrajk*, tal. *piccolo* – *pikolo*, eng. *cakes* – *keks* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 69, 70). Tu se ubrajaju i glagoli stranog podrijetla kojima infinitiv u hrvatskom jeziku poprima nastavak *-irati* pa se tako piše *kalkulirati* i *rezonirati*, a ne *kalkulisati* i *rezonovati* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 70). Riječima koje završavaju na *-ist* ne treba dodavati *a*: *lingvist*, *biciklist* pa prema tome i množina takvih riječi dobiva nastavak *-i* (*lingvisti*), a ne *-e* (*lingviste*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 70). Između dvaju suglasnika na kraju riječi, koje nije teško izgovoriti, ne treba umetati nepostojano *a*, osim u G množine (*koncert*, *element*, *subjekt*, a ne *koncerat*, *elemenat*, *subjekat*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 70). Riječi iz živih jezika, koje su manje ušle u opću upotrebu, već se njima služe samo školovani ljudi, zadržale su svoj tuđi oblik: *adagio*, *boulevard*, *sujet*, *whist*, *spleen* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 70). Ima još riječi koje bi pripadale navedenoj skupini, međutim, pišu se prema izgovoru: *esej* (*essay*), *nivo* (*niveau*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 70). Tu idu i oznake za električne jedinice: *vat*, *džul* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 70).

Spomenuto je pravilo provedeno u *Hrvatskom listu* iz 1944., točnije, može se vidjeti kako su se tuđice prilagodile hrvatskom jeziku, a to potvrđuju sljedeći primjeri:

(24) ...a to nije ništa manje nego sabotaža protiv snaga (*Hrvatski list*, 10. ožujka 1944., str. 25)

(25) Posjed kapitala nameće dužnosti. (*Hrvatski list*, 19. ožujka 1944., str. 40)

(26) Pošto je porculan u prvo vrijeme služio... (*Hrvatski list*, 1944., str. 45)

Sabotaža (24) je imenica iz francuskog jezika (izvorno *sabotage*), a *kapital* (25) i *porculan* (26) iz njemačkog jezika (izvorno *Kapital* i *Porzellan*), ali su se prilagodile hrvatskom jeziku i pravopisu tako da se tu više ne prepoznaje strano podrijetlo.

4.4.2. Vlastita imena iz tuđih jezika

O pisanju tuđih vlastitih imena Cipra i Klaić donose opsežnija obrazloženja pravopisnih pravila. Imena koja ne treba transkribirati, a to su ona koja se u svom jeziku pišu latinicom i goticom, pišu se onako kako se pišu u narodu kojem pripadaju: *Johann Wolfgang Goethe*, *Michelangelo*, *Bordeaux*, *Transvaal* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 70, 71). Imena koja se transkribiraju iz drugog pisma (ruske i bugarske ćirilice, arapskog, kineskog pisma) pišu se prema našem izgovoru s upotrebom hrvatskih slova s dijakritičkim znakovima: *Fudžijama*, *Hedžas*, *Mandžukuo* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 71). U ruskim imenima transkribiraju se ćirilčna slova bez obzira na njihov izgovor u izvornom jeziku (*Potemkin*, ruski izgovor *Patjòmkin*), a završetci *-skij*, *-kij*, *-ij* pišu se bez *j* (*Musorgski*, *Gorski*, *Nižnji Novgorod*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 71). Krajnje *č* u ruskim i bugarskim prezimenima piše se *ć*: *Nikolajević*, *Miletić* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 71). Istočnjačka imena (arapska, perzijska, turska), koja su preko Turaka odavno ušla u hrvatski jezik, dobila su često pohrvaćeno obličje, osobito sa završetkom *-ja* pa govorimo i pišemo *Alije*, ne *Ali*, a u nekim se imenima razilazimo od pisanja drugih zapadnih naroda pa isto tako govorimo i pišemo *Omer*, *Muhamed*, *Sulejman*, a ne *Omar*, *Mohammed*, *Soliman* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 71). Turska imena, koja se danas u svojoj zemlji također pišu latinicom, zasad se pišu onako kao kad bismo ih transkribirali iz turskog pisma (*Saradžoglu*, *Čataldža*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 71). I tuđa imena gradova treba pisati u izvornom obliku: *Leipzig* (ne *Lipsko*), *Dresden* (ne *Dražđani*), *Breslau* (ne *Breslava*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 72). Međutim, za neke gradove u hrvatskom jeziku postoje imena koja se posve razlikuju od imena u narodu kojem pripadaju: *Beč*, *Carigrad*, *Mletci*, zatim ona koja se više ili manje udaljavaju od izvornog imena: *Prag* (*Praha*), *Rim* (*Roma*), *Pariz* (*Paris*), *Budimpešta* (*Budapest*) te postoje i imena koja se bitno ne razlikuju u izgovoru od izvornog izgovora, ali se ustalilo pisati ih po hrvatskom pravopisu: *Lurd*

(*Lourdes*), *Firenca* (*Firenze*), *Varšava* (*Warszawa*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 72). Jedino se u međunarodnom prometu, na naslovima pisama te drugih pošiljaka, u voznom redu, sva ta imena pišu u izvornom obliku i pravopisu: *Wien*, ne *Beč*, *Istanbul*, ne *Carigrad*, *Roma*, ne *Rim* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 72). Za ostala zemljopisna imena postoje još u većoj mjeri hrvatski ili pohrvaćeni oblici, posebno za države, zemlje, pokrajine. Kao drugi narodi imamo svoja imena i za općenito poznate rijeke, osobito ako su od međunarodnog značenja: *Dunav*, *Rajna*, *Laba*, *Odra*, *Visla* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 72).

Iz primjera koji slijede vidljivo je da se i spomenuto pravilo provodi u istraživanoj građi:

(27) Cardiff, 9. ožujka (*Hrvatski list*, 10. ožujka 1944., str. 25)

(28) Rooseveltova politika uporišta (*Hrvatski list*, 1944., str. 29)

(29) Kako živi današnji Pariz (*Hrvatski list*, 1944., str. 33)

Cardiff (27) je ime grada u *Walesu*, a *Roosevelt* (28) je prezime predsjednika Sjedinjenih Američkih Država koji je na toj poziciji bio od 1933. pa sve do smrti 1945. i njihova se imena bilježe onako kako se bilježe i u izvornu jeziku. *Pariz* (29) je ime francuskog grada, a pripada imenima gradova koji se više ili manje udaljavaju od izvornog imena. Znači, izvorno se *Pariz* piše *Paris*. Promijenjeno je, dakle, samo posljednje slovo.

4.4.3. Tuđice iz klasičnih jezika

Riječi koje su ušle u hrvatski jezik iz latinskog i grčkog jezika pišu se onako kako se ustalilo govoriti kod nas: *premija* (*praemia*), *Polikrat* (*Polycrates*), *Eshin* (*Aeschines*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 72). Predmetci *-ab*, *-ob*, *-sub*, *-ad* ostaju nepromijenjeni: *observatorij*, *subskripcija*, *adhezija* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 73). Također, i grčke i latinske riječi gube i neke svoje završetke pa tako otpadaju grčki završetci *-os* i *-on* ili latinski *-us* i *-um*: *Argos* – *Arg*, *Augustus* – *August*, a odbacuje se i grčki nastavak *-es*: *Aristides* – *Aristid* te otpada i krajnje *s* u imenima na *-as*: *Pythagoras* – *Pitagora* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 73). Ako nakon odbacivanja spomenutih nastavaka ostanu suglasnički skupovi koji su nezgodni za izgovor, tada se umeće nepostojano *a* između dvaju krajnjih suglasnika (*Aleksandros* – *Aleksandar*, *psalmus* – *psalam*) ili se na kraju riječi dodaje glas *o* (*Kadmo*, *Patroklo*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 73). Međutim, postoji nekoliko vlastitih i općih imenica kojima su zadržani grčki i latinski dočetcima: *cirkus*, *status*, *album*, *minimum* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 73). Ako se pred dočetcima *-us* i *-um* nalazi samoglasnik, onda takve

riječi u hrvatskom jeziku redovito završavaju na *-j*, a osobna imena na *-ius* obično na *ije*: *Livius* – *Liviје*, *Prometeus* – *Prometej*, *mausoleum* – *mauzolej*, *Menelaus* – *Menelaj* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 73). Ženska imena na koji drugi samoglasnik osim na *a* (koji ostaje i u hrvatskom jeziku) u hrvatskom jeziku obično završavaju također na *a*: *Euridice* – *Euridika*, *Athenae* – *Atena*, *Carthago* – *Kartaga* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 73). Neke grčke i latinske riječi hrvatski je jezik primio dodavajući hrvatske nastavke osnovi kosih padeža: *Hellas*, *Hellados* – *Helada*, *gigas*, *gigantos* – *gigant*, *Cato*, *Catonis* – *Katon* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 73, 74).

Primjeri koji slijede pokazuju dosljednost provođenja navedenog pravila:

(30) U Egejskom moru odbili su... (*Hrvatski list*, 1944., str. 26)

(31) ...kao jurišnici boljševičke ekspanzije... (*Hrvatski list*, 19. ožujka, str. 40)

Pridjev *Egejsko* (30) nastao je od latinske riječi *Aegeus*, a kod nas se on naziva *Egej*¹⁹. Tuđici je odbačen latinski nastavak *-us*. Imenica *ekspanzija* (31) također potječe iz latinskog jezika (*expandere*) te je potpuno prilagođena i hrvatskom slovopisu.

4.5. Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi

Pravila sastavljenog i rastavljenog pisanja riječi iscrpno su dana u *Hrvatskom korijenskom pravopisu*. Podijeljena su u potpoglavlja te svako obrađuje jednu vrstu riječi što će biti opisano u nastavku rada. Detaljno je obrađeno kada se pišu sastavljeno, a kada rastavljeno promjenjive vrste riječi kao što su imenice, pridjevi, zamjenice, brojevi te nepromjenjive vrste riječi prijedlozi, prilozi i veznici.

4.5.1. Pisanje imenica

Već smo kod dvočlanih zemljopisnih imena vidjeli kako po dvije riječi jedna uz drugu mogu izricati jedan pojam: *Stari Grad*, *Tomislav-Grad*, *Šarengrad* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 47). Tu dakle mogu biti tri slučaja, a to su da svaka od obje riječi ima svoj naglasak i obje se sklanjaju (*Stâri Grâd*, *Stâroga Grâda*, *Stârom Grâdu*, *u Stârom Grâdu*) te se pišu rastavljeno

¹⁹ Egej je atenski kralj iz grčke mitologije čiji je posinak Tezej ubio Minotaura. Kad se vraćao kući, zaboravio je zamijeniti crna jedra bijelima i zato je Egej pomislio da je Tezej poginuo. Iz očaju se bacio u more koje je po njemu dobilo ime (<http://proleksis.lzmk.hr/19221/>, pristupljeno 19. travnja 2018.).

(*Sveto Pismo, Novi Vinodolski, Majeвица planina, stanac kamen*) ili da i jedna i druga riječ zadržava svoj naglasak pa se samo druga sklanja (*Tòmislav-Grâd, Tòmislav-Grâda, Tòmislav-Grâdu, u Tòmislav-grâdu*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 47). Tada se obje riječi vežu spojnicom i to su polusloženice: *Smail-aga, Grmeč-planina, spomen-ploča, rak-rana* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 47). Treći je slučaj da je naglasak samo jedan (samo u prvoj ili samo u drugoj riječi) i samo se druga riječ sklanja (*Šàrengřád, Šàrengrada, Šàrengradu, u Šàrengradu*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 47). To su onda prave složenice u kojima se obje riječi pišu sastavljeno, kao jedna riječ: *Zlošelo, praskozorje, danguba, jugoiztok* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 47).

U istraživanoj građi nalazimo potvrdu navedenog pravila:

(32) Bitka, koja se vodi na polutoku Krimu... (*Hrvatski list*, 16. travnja 1944., str. 56)

(33) ...obranbeni trokut kod Sevastopolja (*Hrvatski list*, 16. travnja 1944., str. 56)

(34) ... pod ravnanjem izkusnog zborovođe (*Hrvatski list*, 1944., str. 59)

(35) ...u Bielom Brdu i okolici (*Hrvatski list*, 1944., str. 57)

Dakle, u primjeru (32) imenica *poluotok* jedna je riječ, odnosno prava složenica s jednim naglaskom i piše se sastavljeno, a isti je slučaj i kod primjera (34) gdje je imenica *zborovođa* također jedna riječ isto kao i imenica *Sevastopolje* u primjeru (33). *Bielo Brdo* (35) sastoji se od dviju riječi od kojih svaka ima svoj naglasak i obje se sklanjaju, a pišu se odvojeno kako propisuje *Hrvatski korijenski pravopis*.

4.5.2. Pisanje pridjeva

Kod pridjeva postoje prave složenice (*svagdašnji, jugoiztočni, rimokatolički, velečasni*) te polusloženice koje mogu biti posvojni pridjevi na *-ov, -in*, izvedeni od polusloženih osobnih imena (*Osman-begov, Broz-Ivekovićev, Smail-agin*) i pridjevi nastali spajanjem dvaju pridjeva, ravnopravnih po značenju (*gospodarsko-šumarski fakultet, njemačko-hrvatski rječnik, francuzko-pruski rat*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 52). Isto tako, ako pred pridjevom stoji prilog koji pojačava ili umanjuje značenje pridjevu ili ga uopće pobliže označuje, a pritom svaka riječ zadržava svoj naglasak, onda se takve pojmovne skupine pišu rastavljeno: *vrlo zaslužan, žućkasto zelen, tamno modar, malo poznat* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 53).

Pravilo o sastavljenom i rastavljenom pisanju pridjeva provodi se dosljedno kroz čitavu istraživanu građu:

- (36) Britansko-indijski zbor (*Hrvatski list*, 16. travnja 1944., str. 53)
- (37) ...sjeverozapadno od Imphala (*Hrvatski list*, 16. travnja 1944., str. 53)
- (38) ...od angloameričkog terorističkog napadaja... (*Hrvatski list*, 1944., str. 55)
- (39) ...sjeverno-američki ministar vanjskih poslova... (*Hrvatski list*, 1944., str. 58)
- (40) ...protiv naših ново задобивених... (*Hrvatski list*, 23. travnja 1944., str. 64)

U primjerima (37) i (38) pridjevi *sjeverozapadno* i *angloamerički* prave su složenice te se pišu sastavljeno kako i propisuje *Hrvatski korijenski pravopis*, dok su pridjevi *britansko-indijski* (36) i *sjeverno-američki* (39) pridjevi nastali spajanjem dvaju pridjeva ravnopravnih po značenju i pišu se sa spojnicom, također prema navedenom pravopisu. *Novo zadobiveni* (40) primjer je pravila kad pred pridjevom stoji samostalan prilog koji ga pobliže označuje, a svaka riječ zadržava svoj naglasak te se pišu rastavljeno.

4.5.3. Pisanje zamjenica

Složene su zamjenice redovito prave složenice koje se pišu sastavljeno: *svakoji*, *kojekakav*, *štošta*, *svašta*, *koješta* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 54), a tu dosljednost potvrđuju sljedeći primjeri kojih je vrlo malo zabilježeno u istraživanoj građi:

- (41) O novom njemačkom oružju nešto se saznaje... (*Hrvatski list*, 1944., str. 82)
- (42) Ali ima netko tko bi nam htio rušiti... (*Hrvatski list*, 1944., str. 49)

Zamjenice *nešto* (41) i *netko* (42) prave su složenice i pišu se sastavljeno kako je pravopisnim priručnikom propisano.

4.5.4. Pisanje brojeva

Višečlani brojevi te od njih izvedene brojne imenice mogu se pisati kao složenice (*dvadeset*, *petdeset*, *dvjesta*, *trista*), potom kao polusloženice, dakle neodređene brojne oznake sastavljene su od dva broja (*pet-šest*, *desetak-dvadeset*, *dvjesta-trista*) i rastavljeno (*dvie stotine*,

tri stotine, pet stotina) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 54, 55). Zatim, kad se višestolani glavni brojevi ispisuju riječima, onda se ispred posljednjeg izgovorenog broja stavlja veznik *i*: *dvadeset i jedan, sto i četrdeset, sedam tisuća i petdeset* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 55). Ipak, stoji napomena kako sve više postaje uobičajeno višestolane brojeve pisati bez veznika *i* pa je običnije ovako: *589 351 = petsto osamdeset devet tisuća tristo petdeset jedan* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 55). Višestolani redni brojevi običniji su bez *i*: *1943. tisuću devetsto četrdeset treće* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 55). Brojevi udruženi s drugim riječima pišu se po istim općim načelima: sastavljeno (*trodnevni, sedmogodišnji, četveronožac* ili *jedanput, dvaput, stoput, jedanputjedan*), sa spojnicom (*primakni se korak-dva, dođi za dan-dva*) te rastavljeno (*dva puta, petdeset puta*, naglasak na objema riječima) ili: *prvi put, petnaesti put* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 56).

U *Hrvatskom listu* slabo se bilježe brojevi, zapravo većina brojeva bilježi se brojkom, ali izdvojeni primjeri svakako potvrđuju poštivanje pravila o pisanju brojeva:

(43) ...početkom dvadesetog stoljeća... (*Hrvatski list*, 1944., str. 101)

(44) Jednom minutom šutnje počast dvadesetpetorici pripadnika Ustaške pripreme... (*Hrvatski list*, 1944., str. 11)

Brojevi *dvadeset* (43) i *dvadesetpetorica* (44) višestolani su brojevi i pišu se zajedno, kao složenice.

4.5.5. Pisanje priloga

Prilozi mogu biti složenice kojima jedan sastavni dio ne može stajati sam za sebe (*naizust, uzastopce, odavle*) ili je jedan sastavni dio okrnjen tako da opet ne može stajati posebno (*prekjučer, možda*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 56). Postoje i prilozi kojima bi se sastavni dijelovi mogli pisati i rastavljeno (jedan uz drugi), ali u drugom značenju (*doskora, domalo, zajedno, zapravo, međutim, nažalost*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 56). Stoga treba razlikovati rečenice *Doskora ćemo se vidjeti* i *Do skora viđenja!* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 56). Također, prilozi mogu biti i polusloženice: *danas-sutra, gore-dolje, kako-tako, više-manje, pošto-poto* pa opet treba razlikovati *Htio se pošto-poto obogatiti* i *Po što kupio, po to i prodao* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 60). Rastavljeno se pišu neke priložne sveze prijedloga s imenicom koje se jače osjećaju kao zasebne riječi (*na koncu – konačno, po volji – drago, bez sumnje – nesumnjivo*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 61). Tu pripadaju i prilozi *do podne, prije podne, po podne, poslije podne* kad se pod riječju *podne* misli na 12 sati, na sredinu dana: *Prije podne sam u školi, a poslije podne kod kuće* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 61). Ako se misli polovina dana, odnosno vrijeme od jutra do dvanaest

sati i vrijeme od dvanaest sati do večeri, piše se sastavljeno (*predpodne, popodne, prijepodne*) i te se složenice smatraju imenicama te se mogu i sklanjati: *Bilo je to jednog ljetnog popodneva* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 61).

Navedeno se pravilo poštuje u istraživanoj građi:

(45) ...kad najednom iz stare kutije odjekne hrvatska pjesma... (*Hrvatski list*, 1944., str. 71)

(46) Na koncu je izviestio o radu... (*Hrvatski list*, 1944., str. 11)

(47) ...koje je ikada kod Hrvata obstojalo... (*Hrvatski list*, 16. travnja 1944., str. 61)

U primjerima (45) i (47) vidljivo je poštivanje pravila o pisanju priloga kao složenica (pišu se zajedno) dok se u primjeru (46) poštuje pravilo o pisanju priložnih sveza prijedloga s imenicom koje se jače osjećaju kao zasebne riječi te se pišu odvojeno. U istraživanoj građi nije pronađen primjer priloga koji je polusloženica.

4.5.6. Pisanje prijedloga

I kod prijedloga možemo razlikovati složenice koje se ne bi mogle pisati rastavljeno, a da oba dijela jedan uz drugi imaju neki smisao: *izpred, pokraj, naprama, izvan, iznad, nasred, unatoč, poradi* i složenice kojima bi se sastavni dijelovi mogli pisati i rastavljeno, ali u drugom značenju: *navrh, nakraj, namjesto, uime, uoči*; stoga treba razlikovati rečenice *Nakraj sela stoji koliba* i *Došli smo na kraj* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 61).

Općenito, u *Hrvatskom* je *listu* vrlo malo zabilježeno složenih prijedloga, isto kao i složenih zamjenica:

(48) Unatoč tome on je uz pomoć utjecaja... (*Hrvatski list*, 1944., str. 93)

Dakle, naveden je prijedlog *unatoč* (48) koji se ne može pisati rastavljeno tako da oba dijela imaju smisao.

4.5.7. Pisanje veznika

Veznici koji se sastoje od dviju riječi pišu se kao složenice: *pošto, ama, premda, ipak* ili se pišu rastavljeno: *ma da, ma gdje, ma kako, budući da, nakon što* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 62). Veznici *i* i *ako* tvore složenicu *iako* (u značenju *premda*) ili se pišu rastavljeno, kad svaki od njih zadržava svoje posebno značenje: a) *ako i, i onda, ako*, b) *pa ako* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 61). Stoga treba razlikovati rečenice poput: *Pošto je svršio posao, otišao je u gradi* i *Po što je otišao?* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 63).

U sljedećim primjerima iz *Hrvatskog lista* vidljivo je navedeno pravilo:

(49) Da će ovo izkrcavanje, ma kada i gdje bilo... (*Hrvatski list*, 1944., str. 96)

(50) ...premda su u blizini velikih jezera... (*Hrvatski list*, 10. ožujka 1944., str. 34)

(51) Pošto je on taj radio omogućio... (*Hrvatski list*, 1944., str. 40)

(52) ...budući da partizani po nalogu svoga... (*Hrvatski list*, 2. ožujka 1944., str. 6)

Veznici *premda* (50) i *pošto* (51) složeni su i pišu se sastavljeno, a veznici *ma kada* (49) i *budući da* (52) pišu se rastavljeno prema pravopisnom pravilu.

4.6. Pismeni znakovi

U izražavanju misli upotrebljavaju se i razni pismeni znakovi poput točke, zareza, upitnika, uskličnika, navodnika, crtice, spojnice, izostavnika i tako dalje. Prema službi koju ti znakovi obavljaju, oni su ili razgodci (interpunkcije: točka, zarez) ili pravopisni znakovi (spojnica, izostavnik), ali ima i znakova koji se ne mogu uvrstiti ni u jednu skupinu (zvjezdica, križić, paragraf) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 85). Neki znakovi mogu služiti različitoj svrsi kao npr. točka koja može biti razgodak, pravopisni znak iza kratica, u brojevima kao desetinska točka. Zato su u *Hrvatskom korijenskom pravopisu* svi pismeni znakovi obrađeni u jednom poglavlju te su kod svakog od njih ustanovljene razne službe koje mogu obavljati (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 85). U radu će biti opisane crtica i spojnica kao pravopisni znakovi.

4.6.1. Spojnica kao pravopisni znak

Spojnica je kratka crtica čija je zadaća spajati riječi ili druge sastavne dijelove nekog izraza koji se iz jezikoslovnih, pravopisnih ili gramatičkih razloga ne mogu pisati posve sastavljeno, a ni posve rastavljeno. Piše se bez razmaka, priljubljuje se uz riječi ili znakove kojima pripada. Piše se u svim polusloženicama, odnosno između riječi od kojih svaka zadržava svoj naglasak, a samo se posljednja sklanja ili mijenja: *spomen-ploča, rak-rana, soda-voda, kako-tako* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 129). Spojnica se ne smije izostaviti između dvaju pridjeva koji su sastavljeni u jedan pojam, a prvi se ne sklanja. Stoga treba pisati *Hrvatsko-njemačko društvo* i *U Hrvatsko-njemačkom društvu*, a ne *Hrvatsko njemačko društvo* i *U Hrvatsko njemačkom društvu* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 129). Međutim, spojnica se ne smije pisati između dviju imenica koje su u uskoj vezi te dopunjuju jedna drugu, ali se obje sklanjaju pa treba pisati *Hrvati muslimani* i *Hrvati katolici*, a ne *Hrvati-muslimani* i *Hrvati-katolici* jer se i jedna i druga riječ sklanjaju (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 129). Piše se i između dvostrukih imena u službenim nazivima velikih župa (*Livac-Zapolje, Usora-Soli, Sana-Luka, Lika-Gacka*), između dvostrukog prezimena ženskih osoba (*Ivana Brlić-Mažuranić*), između dvaju imena u nazivima željezničkih postaja kojima se služe dva obližnja mjesta (*Mesići-Rogatica, Zabok-Krapinske Toplice, Vrhovine-Plitvička jezera*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 130). Još se spojnica piše i u primjerima kao što su: *osovina Berlin-Rim, trokut Berlin-Rim-Tokio, četvorni sporazum Turska-Iran-Afganistan-Irak*, između dvaju imena kako bi se označilo zajedničko autorstvo neke knjige, teorije, zakona (*Broz-Iveković: Rječnik hrvatskog jezika*), zatim između sastavnih dijelova nekog spoja (*kalij-dušik-superfosfat*), u stranim imenima i nazivima tuđeg podrijetla (*Tut-ankh-Amon, Čang-Kai-Šek*), kad se stranim višečlanim nazivima dodaju hrvatski padežni ili pridjevni nastavci (*l'art pour l'art-ski*), u poblizim oznakama strana svijeta (*jugo-jugozapad*), između strana svijeta ili između priloga mjesta kad se označuje smjer, pravac (*sjever-jug*), u nabranju složenica s istom osnovnom riječi (*dvo-tro-, četvero-*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 130, 131). Spojnica se piše i u složenim izrazima u kojima je prvi dio slovo ili kratica (*C-dur, h-mol, g-žica*), u oznakama intervala i akorda u glazbi (*es-ge-b-des*), kad se brojkama dodaju nastavci ili se brojke vežu s riječima (*0-ti, 75-og*), kad se znakovima koji se čitaju kao riječi dodaju padežni ili pridjevni nastavci (*%-ni*), kad se kraticama dodaju padežni nastavci (*koncert GDI-a*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 132). Između brojeva spojnica se piše u označavanju zakona ili zakonskih odredaba (*br. XXXIV-16-Z. p.-1941.*) te u telefonskim brojevima između skupova brojaka radi bolje preglednosti i lakšeg pamćenja (*55-52*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 132). Valja spomenuti i da se spojnica piše kad se riječ rastavlja na slogove (*raz-go-va-ra-ti*) i na

kraju retka kad se jedan dio riječi prenosi u novi redak te kad se pokazuje od kojih je dijelova sastavljena ili postala neka riječ (*od-pasti, plet-em*) ili kad se označuje predmetak kao što je npr. *-ob* ili *-ski* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 132).

Pravilo o pisanju spojnice provodi se u *Hrvatskom listu*:

(53) Pobočnik za društveno-gospodarstvena pitanja... (*Hrvatski list*, 1944., str. 11)

(54) Hrvatsko-njemačko društvo i inozemna organizacija... (*Hrvatski list*, 1944., str. 41)

(55) Hrvatsko obrtničko-trgovačko pjevačko društvo... (*Hrvatski list*, 1944., str. 60)

(56) ...jednog hrvatskog pilota-lovca... (*Hrvatski list*, 1944., str. 93)

Pridjevi *društveno-gospodarstvena* (53), *hrvatsko-njemačko* (54) te *obrtničko-trgovačko* (55) pravilno su napisani kao polusloženice nastale od dvaju pridjeva koji su sastavljeni u jedan pojam i kojima se sklanja drugi dio te se između njih piše spojnica, a u primjeru (56) također je pravilno stavljena spojnica u polusloženici *pilot-lovac*.

4.6.2. Crtica kao pravopisni znak

Glavna je funkcija crtice rastavljanje, dulja je od spojnice te se ne priljubljuje uz susjedne riječi ili znakove kao spomenuta spojnica (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 116). Crtica se piše kao znak za prijedlog *do* (*Sarajevo 1878. – 1918., I. dio A – M*), kao znak razmaka, pruge, prometnog spoja (*udaljenost Zagreb – Karlovac iznosi oko 50 km*), u sportu između protivnika u borbi ili utakmici te tada ima značenje između ili protiv (*Građanski – Hajduk, Rumunjska – Slovačka 3:2*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 118, 119). Nadalje, crtica se piše i u političkom životu te u međunarodnim odnosima (*pregovori Japan – Siam*), između službenih dvojezičnih naziva (*Osiek – Esseg*), između pojedinih rečenica koje se navode kao primjeri, u naslovima između pojedinih njihovih dijelova gdje bi se inače mogao pisati zarez (*PROŠLOST – SADAŠNJOST – BUDUĆNOST*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 119). Također, piše se i u novčanim iznosima iza točke ako nema nižih, a ispred točke ako nema viših novčanih jedinica: *Kn 350. – , Kn – .75* i između brojeva ili pred brojevima u značenju minus: $25 - 5 = 20$, $a - b$ (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 119).

Isto kao kod spojnice, u istraživanoj građi dosljedno se provodi i pravilo o pisanju crtice:

(57) Obilan plien – Potankosti o oborenim angloameričkim bombarderima kod Cazina (*Hrvatski list*, 2. ožujka 1944., str. 6)

(58) Zagreb, 18. ožujka. – Da bi se znakovi... (*Hrvatski list*, 19. ožujka 1944., str. 39)

(59) Sutra „Hajduk“ – „Građanski“ (*Hrvatski list*, 1944., str. 114)

Primjerima (57) i (58) može se potvrditi bilježenje crtice u naslovima između pojedinih njihovih dijelova, dok se primjerom (59) potvrđuje pravilno pisanje crtice kad je riječ o sportu, odnosno o utakmici između dvaju protivnika, u navedenom primjeru protivnici su *Hajduk* i *Građanski*.

4.7. Kratice

Kratice se dijele na prigodne i ustaljene. Prigodne su one kojima se služimo od slučaja do slučaja prema potrebi i za njih vrijede opća pravila jer nema utvrđenih obrazaca kako bi se trebale bilježiti. Njima se više služimo u vlastitim, kratkim i žurnim bilješkama, a treba ih naročito izbjegavati u tiskanim stvarima. Ipak, i u takvim slučajevima može se javiti potreba skraćivanja riječi koje se inače ne skraćuju, ali se to onda mora podvrgnuti nekim pravilima. Kao glavno pravilo u *Hrvatskom korijenskom pravopisu* navodi se to da kratica mora biti razumljiva, odnosno od riječi se mora napisati toliko koliko je potrebno da se zna što se želi reći. Za razumljivost kratice obično je odlučan kontekst ili susjedna riječ pa npr. ako piše *šk. g. 1941./42.* svatko će znati da se radi o *školskoj godini* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 144). Kratica mora biti i ekonomična, odnosno stvarno uštedjeti prostor. Prilikom zadovoljavanja navedenih uvjeta treba paziti na to kada se riječ može skratiti, a to je u slučajevima ako joj se napiše samo prvo slovo (*o. g. -ove godine*), samo prva dva suglasnika ili svi suglasnici pred samoglasnikom prvog sloga (*gl. kolodvor* – *glavni kolodvor*, *pr. prije podne*), prvi slog i svi suglasnici pred samoglasnikom drugog sloga (*uč. II. razr. klas. gimn.* – *učenik drugog razreda klasične gimnazije*), prva dva sloga i svi suglasnici trećeg sloga (*željezn. promet* – *željeznički promet*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 144, 145). Valja istaknuti kako je iz primjera vidljivo da sve takve kratice (osim kad je prvo slovo samoglasnik) završavaju na suglasnik te se uz njih uvijek stavlja točka. Nadalje, što se tiče ustaljenih kratica, velik dio njih drži se ustaljenih pravila kao npr: *g.* i *gosp.* (*gospodin*), *i t. d.* (*i tako dalje*), *ing.* (*inženjer*), *m. r.* (*muškog roda*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 145). Svejedno, puno ih i odstupa od tog pravila, a jedno od najčešćih odstupanja izostavljanje je točke i česta je upotreba velikih slova za riječi koje se pišu malim početnim slovom. Bez točke se pišu kratice metričkih mjera: *m* (*metar*), *g* (*gram*), *l* (*litar*), *r* (*radius, polumjer*), a velikim slovom bez točke pišu se kratice za kemijska počela: *N*

(*nitrogen, dušik*), *H* (*hidrogen, vodik*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 146). Uz prvo slovo piše se posljednje slovo ili slog (*dr. – doktor*), sljedeći samoglasnik (*He – helij*), suglasnik iz drugog sloga (*Kn – kuna, Mg (magnezij)*), a uz prvo slovo složenice piše se prvo slovo drugog njezinog dijela (*cm – centimetar, kg – kilogram*) (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 146). Nadalje, malo slovo ispred velikog piše se u višim ili nižim električnim jedinicama (*kW – kilovat, mA – miliamper*), dok se velikim slovom s točkama piše npr. *P. S. (post scriptum)* ili *M. P. ili L. S. (mjesto pečata ili locus sigili)* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 146, 147). Velikim slovom bez točaka pišu se skraćeni višečlani nazivi: *USA (Sjedinjene Države Sjeverne Amerike)*, *GDI (Glasbeno društvo intelektualaca)* i skraćeni naslovi kao što su *fra* i *don* koji se još pišu i bez točke (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 147). Dvostruka slova s točkom služe za množinu: *gg. – gospoda*, a dvostruka slova bez točke služe za superlativ: *pp – pianissimo* (Cipra – Klaić, 1944 [1992]: 147).

U sljedećim primjerima bit će razvidno kako se u *Hrvatskom listu* bilježe kratice:

(60) Dr. Wolfgang Krause... (*Hrvatski list*, 10. ožujka 1944., str 34)

(61) ...Kn 50 i Kn 100... (*Hrvatski list*, 1944., str. 36)

(62) Glavni stan Vođe Reicha, 18. ožujka. HDUJ (*Hrvatski list*, 19. ožujka 1944., str. 37)

(63) ...g. prof. Ante Macan... (*Hrvatski list*, 1944., str. 42)

(64) ...vratova za limene boce, tuljaka i t. d.... (*Hrvatski list*, 1944., str. 50)

U primjerima iz *Hrvatskog lista* vidljivo je provođenje pravila o pisanju kratica. U primjeru (60) *dr.* je kratica za imenicu *doktor*, i to je primjer kad se uz prvo slovo piše posljednje, a u primjeru (61) *Kn* je kratica koja se bilježi tako da se uz prvo slovo piše suglasnik iz drugog sloga te se isto tako prvo slovo piše velikim slovom kako i nalaže *Hrvatski korijenski pravopis*. Kratica *HDUJ*, u primjeru (62), skraćeni je višečlani naziv koji se piše velikim slovima bez točke, a kratica je to za *Hrvatski državni ured za jezik*. Kratice *g.* i *prof.* (63) te *i t. d.* (64) primjeri su za ustaljene kratice, odnosno općenito uobičajene kratice koje se drže ustaljenih pravila, a kratice su to za riječi *gospodin, profesor, i tako dalje*.

5. ZAKLJUČAK

Istraživanje provedeno na građi *Hrvatskog lista*, pokazalo je da se velika većina pravopisnih pravila dosljedno provodi kako je i propisano u *Hrvatskom korijenskom pravopisu*. To se moglo i očekivati s obzirom na strog odnos vlasti prema medijima te na kontrolu rada novinara i ostalih službi koje su bile zadužene za prenošenje vijesti javnosti. Država se posebno brinula za medije jer su bili svjesni da se putem medija najviše može utjecati na ljude. Država je osnovala i posebna tijela zadužena za jezik koja su cenzurirala sve što nije bilo tada prihvatljivo tako da je, zapravo, bilo teško ne pisati u skladu s propisanim pravilima. Odstupanje od pravila u istraživanoj građi jedino je vidljivo kod primjera *oddieliti* (14) u kojem bi, prema pravilu o suglasničkim skupovima i korijenskom pisanju korjenito *d* trebalo ispasti, jer se tu radi o odstupanju od korijenskog pisanja, pa bi se taj glagol trebao pisao s jednim *d*, odnosno *odieliti*. Kako nije pronađeno više odstupanja od pravopisne norme, moguće je da se spomenuto odstupanje dogodilo slučajno, da je samo proizvod tiskarske pogreške.

I u ostalima se novinama i časopisima koje su izlazile za vrijeme NDH, prema istraživanjima Vlaste Rišner i Jadranke Mlikote,²⁰ može vidjeti dosljednost pravila o nesastavljenom pisanju te o morfonološkom pisanju jer je u 20. stoljeću većina novina ušla s naslijeđenim morfonološkim pravopisom i slovopisom koji nije bio u skladu s Brozovim *Hrvatskim pravopisom* iz 1892. Odrasla jata iza pokrivenog *r* ne bilježi se sustavno, već kao *e/je/ije* kao i u *Hrvatskom listu*. Zbog čestih srbizama u jeziku novina i časopisa, na stranicama novina objavljivani su savjeti potpisani incijalima Franje Cipre, Adolfa Bratoljuba Klaića i Krune Krstića ili bez isticanja pojedinačnog autora. Poglavnik je čak izricao priznanje novinarima na postignutim uspjesima što se tiče čistoće jezika u novinama. Dakle, u svim je tim novinama veliku ulogu imao hrvatski purizam kojemu je cilj bio ukloniti sve srbizme iz hrvatskog jezika.

Zaključno, može se reći kako se općenito u svim novinama i časopisima koji su izlazili za vrijeme NDH, dosljedno provode tadašnja propisana pravila, a za to su se pobrinula zadužena tijela poput HDUJ-a. Dakle, prije izlaska u javnost, svaka je rečenica bila temeljito pregledavana i bilo je gotovo nemoguće pisati izvan okvira pravila. Stoga se može pretpostaviti da su mala odstupanja bila samo rezultat tiskarske pogreške ili možda hrabrosti pojedinih novinara koji su se usudili pisati po svome. Kako god, ustaška je vlast putem medija općenito, ispunila svoje ciljeve, a to je prije svega bilo nametanje pravila i politike te uvjeravanje velikih masa u istinitost i moralnost svojih

²⁰ Usp. Rišner, Vlasta; Mlikota, Jadranka, 2018. *Jezik i stil hrvatskih publicističkih tekstova 20. stoljeća* (rad u tisku).

ideja i ciljeva koji su, prije svega, bili usmjereni k dobrobiti i oslobađanju hrvatskog naroda od svih stranih pritisaka i ugnjetavanja.

6. LITERATURA

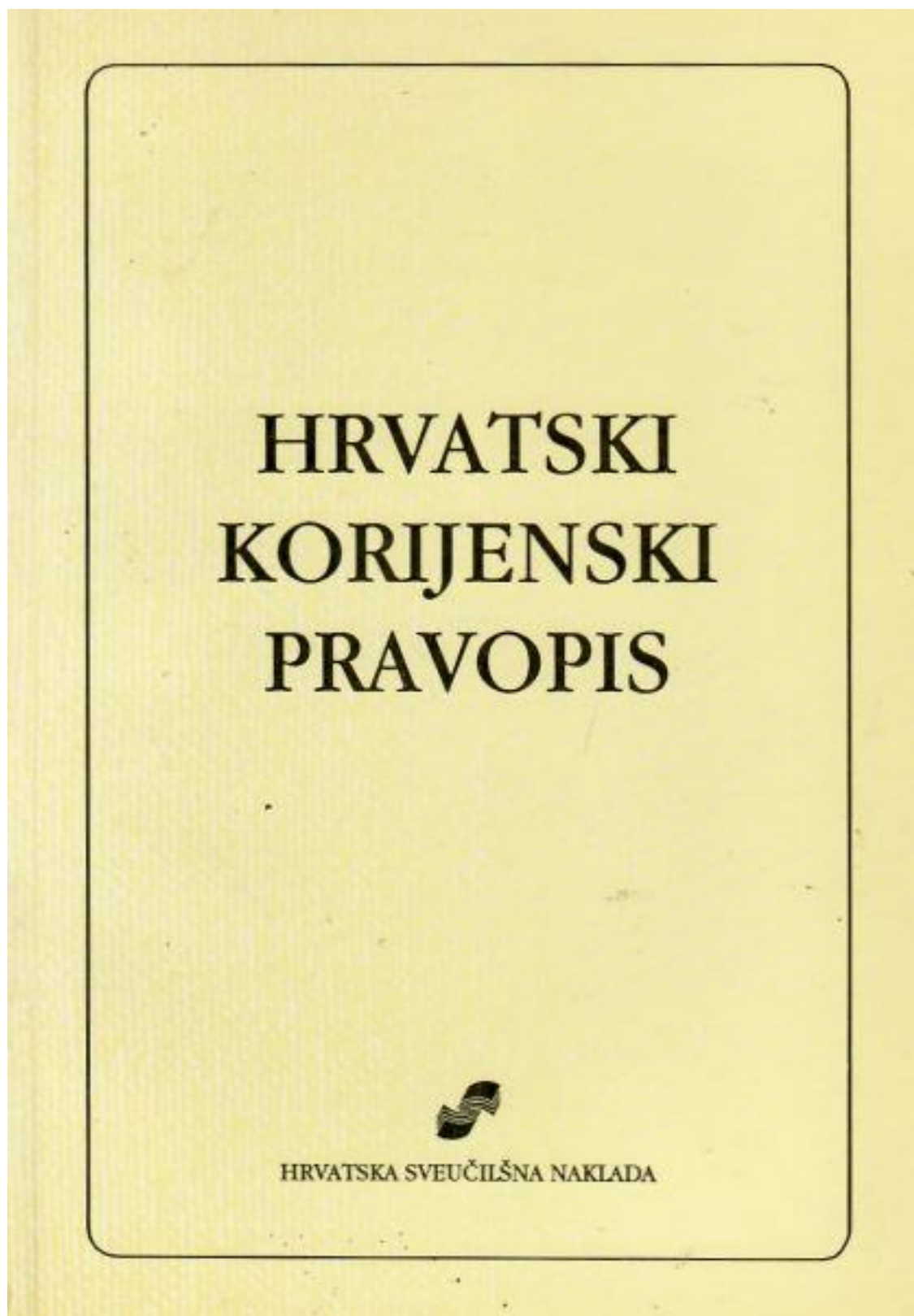
1. Bleicken, Jochen i dr. 2005. *Povijest svijeta*, Split: Marjan tisak
2. Cipra, Franjo; Klaić, Bratoljub. 1992. *Hrvatski korijenski pravopis*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, pretisak izdanja iz 1944.
3. Glavačević, Mislav. 2017. *Cenzura i propaganda u NDH*, Osijek: Filozofski fakultet
4. Glušac, Maja. 2015. *Osječke novine nekada i sada*, Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku. 29, 149 – 163
5. <http://proleksis.lzmk.hr/19221/>, pristupljeno 19. travnja 2018.
6. Labus, Alan. 2004. *Tisak NDH o svjetskim ratnim događajima, 1941. – 1945.* Časopis za suvremenu povijest. 36, 2; 523 – 550
7. Labus, Alan. 2005. *Saveznici u tisku NDH 1943-1945.*, Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. 36, 1; 343 – 360
8. Labus, Alan. 2010. *Upravljanje medijima, cenzura, te položaj i uloga novinara u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Studia lexicographica: časopis za leksikografiku i enciklopedistiku. 3, 1 – 2; 99 – 126
9. Labus, Alan. 2011. *Politika i novine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb: Plejada
10. Lemačić, Marina; Njari, Denis. 2010. *Dva hrvatska korijenska pravopisa*. Hrvatistika: studentski jezikoslovni časopis. 4, 4; 223 – 232
11. Macan, Trpimir. 1998. *Spremnost 1942-1945*, Zagreb: Matica hrvatska
12. Macut, Petar. 2015. *Katolički tisak o uspostavi Nezavisne Države Hrvatske 10. travnja 1941. godine*. Časopis za suvremenu povijest. 47, 1; 81 – 102
13. Macut, Petar. 2016. *U sjeni križa, samokresa i noža: katolički tisak u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Split
14. Novak, Božidar. 2005. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga: Press data, medijska agencija HND-a
15. Rišner, Vlasta; Mlikota, Jadranka. 2018. *Jezik i stil hrvatskih publicističkih tekstova 20. stoljeća* (rad u tisku)

16. Samardžija, Marko. 1993a. *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
17. Samardžija, Marko. 1993b. *Jezični purizam u NDH: savjeti hrvatskog državnog ureda za jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
18. Samardžija, Marko. 2008. *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
19. Talan, Domagoj. 2015. *Mediji i propaganda u NDH*, Osijek: Filozofski fakultet
20. Vinaj, Marina. 1998. *Povijest osječkih novina 1848. – 1945.*, Muzej Slavonije: Osijek

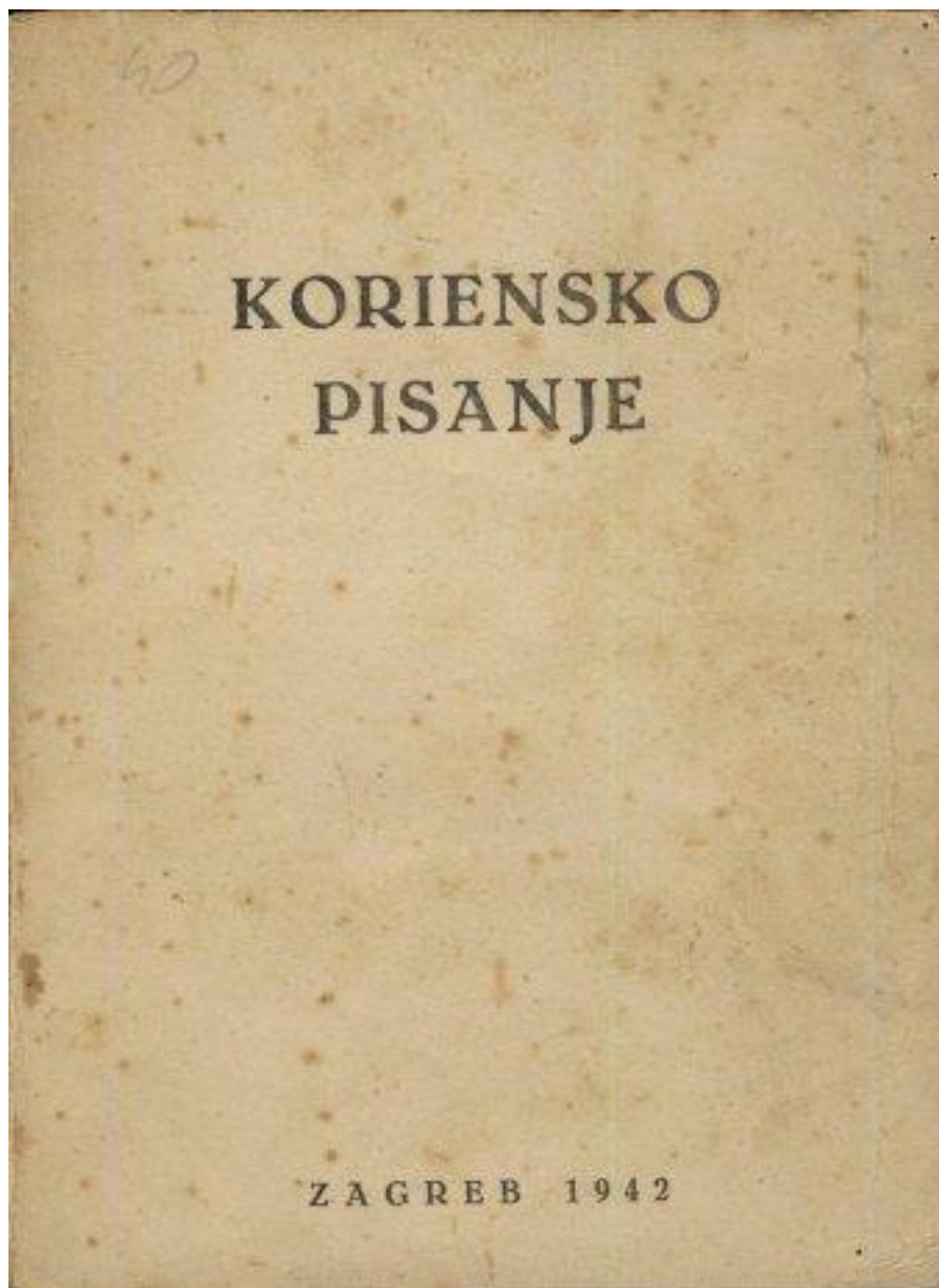
7. IZVORI

1. *Hrvatski list*, 1944.

8. PRILOZI

Slika 1. Naslovnica *Hrvatskog korijenskog pravopisa*, pretisak 1992.

Slika 2. Naslovnica *Korienskog pisanja*, Zagreb, 1942.

Slika 3. Hrvatski narod, 17. lipnja 1941.

Slika 4. Hrvatski list, 3. ožujka 1944.

Slika 5. Hrvatski list, 10. ožujka 1944.